

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Viešosios teisės katedra

Niko Šiškos

V kurso, tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės

studijų šakos studento

Magistro darbas

Valstybės agresorės turto konfiskavimas kaip atsakomoji priemonė tarptautinėje teisėje

**Confiscation of Property of the Aggressor State as a Counter-Measure under
International Law**

Vadovė: Vyr. lekt. dr. Gabija Grigaitė-Daugirdė

Recenzentė: Vyr. lekt. dr. Inga Martinkutė

Vilnius

2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Darbe analizuojama valstybės agresorės turto konfiskavimo galimybė kaip tarptautinės atsakomybės įgyvendinimo priemonė. Darbo tikslas – nustatyti, kokiomis sąlygomis ir teisinėmis priemonėmis gali būti konfiskuojamas agresorės valstybės turtas bei ar toks veiksmas atitinka tarptautinės teisės principus. Ypatingas dėmesys skirtas trimis atvejams: Irako invazijai į Kuveitą, Libijos sankcionavimui ir Rusijos karinei agresijai prieš Ukrainą. Darbe analizuojami esminiai skirtumai tarp turto įšaldymo ir konfiskavimo, aptariamos suverenaus turto imuniteto ribos, bei galimi tarptautinės teisės interpretaciniai sprendimai.

Pagrindiniai žodžiai: tarptautinė teisė, valstybės atsakomybė, turto konfiskavimas, suverenaus turto imunitetas, sankcijos, kompensacijos mechanizmas.

This thesis examines the possibility of confiscating an aggressor state's assets as a form of international legal responsibility. The primary aim is to determine under what conditions and by which legal means such confiscation may occur in accordance with international law. Particular attention is given to three case studies: Iraq's invasion of Kuwait, the international sanctions against Libya, and Russia's military aggression against Ukraine. The study explores the distinction between asset freezing and confiscation, assesses the limitations of sovereign immunity, and considers possible interpretations of international law that could justify asset seizure.

Keywords: international law, state responsibility, asset confiscation, sovereign immunity, sanctions, compensation mechanisms.

TURINYS

IŽANGA	3
1. Valstybės agresorės sąvoka ir tokios valstybės apibrėžimas tarptautinėje teisėje	5
1.1 Tarptautinės atsakomybės sąvoka	5
1.2. Valstybės atsakomybė už tarptautinės teisės pažeidimus.....	7
1.3. Atsakomosios priemonės: samprata, rūšys, ribos	9
2. Valstybė agresorė tarptautinėje teisėje	10
2.1. Valstybės agresorės sąvoka ir apibrėžimas	10
2.2. Agresorės statuso nustatymo mechanizmai tarptautinėje teisėje	12
2.3. Agresijos ir savigynos atskyrimo problematika	14
3. Valstybės agresorės turto konfiskavimas: teisinis pagrindas ir vertinimas	16
3.1 Turto konfiskavimo samprata tarptautinėje teisėje	16
3.2. Konfiskavimas kaip atsakomoji priemonė	18
3.3 Turto neliečiamumo principo ribos ir politinis aspektas tarptautinėje praktikoje.....	20
4. Valstybės agresorės turto konfiskavimo atvejų analizė ir vertinimas	22
4.1. Irako atvejis: tarptautinis teisinis atsakas ir valstybės turto konfiskavimo praktika....	22
4.1.1. Tarptautinės teisės pažeidimas ir tarptautinės bendruomenės atsakas	22
4.1.2. JT Kompensacinės komisijos įsteigimas.....	24
4.1.3. Turto konfiskavimo teisinis pagrindas ir mechanizmas Irako atveju.....	26
4.1.4. Politiniai ir teisiniai iššūkiai.....	27
4.2. Libijos krizės atvejis	30
4.2.1. Tarptautinės bendruomenės reakcija į Libijos krizę	30
4.2.2. Libijos turto įšaldymas: teisiniai iššūkiai ir Libyan Investment Authority (LIA) atvejis	31
4.2.3. Tarptautinės teisės aspektai Libijos atveju.....	33
4.2.4. Praktiniai iššūkiai ir pasekmės.....	34

4.2.5. Palyginimas su Irako atveju	36
4.3. Rusijos Federacijos agresija prieš Ukrainą: tarptautinės teisės iššūkiai ir valstybės turto konfiskavimo perspektyvos	37
4.3.1. Rusijos invazija į Ukrainą: tarptautinės teisės pažeidimo kvalifikacija.....	37
4.3.2. Tarptautinės bendruomenės atsakas ir sankcijų režimas	39
4.3.3. Teisinės problemos dėl suverenaus Rusijos Federacijos turto konfiskavimo	41
4.3.4. Teisinės ir institucinės alternatyvos Rusijos įšaldyto turto konfiskavimui	42
4.3.5. Rusijos turto konfiskavimo ir panaudojimo scenarijai	44
4.3.6. Rusijos Federacijos atliktų veiksmų išvados	46
5. Valstybės atsakomybės įgyvendinimas nacionalinėje teisėje tarptautinių pažeidimų kontekste	47
5.1. Valstybės agresorės turto konfiskavimo galimybės tarptautinės teisės kontekste: nacionalinis vertinimas	47
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	49
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	51
SANTRAUKA.....	56

IŽANGA

Valstybės agresorės turto konfiskavimas – tai viena iš aktualiausių ir kompleksiausių šiuolaikinės tarptautinės teisės problemų. Sparčiai kintant geopolitinei situacijai, ypač po Rusijos karinės invazijos į Ukrainą 2022 m., tarptautinė bendruomenė susidūrė su precedento neturinčiu poreikiu peržiūrėti teisinės priemonės, skirtas agresorių atsakomybei įgyvendinti. Tarp jų vis daugiau dėmesio skiriama ekonominio pobūdžio sankcijoms ir turto įšaldymo ar konfiskavimo galimybėms. Ši tema yra itin reikšminga ne tik tarptautinei teisės doktrinai, bet ir praktiniam šalių, įskaitant Lietuvą, dalyvavimui kuriant naujas atsakomybės formas. Šiandien būtina aiškiai apibrėžti, kokiomis sąlygomis valstybės gali konfiskuoti kitos valstybės turtą, kiek tai dera su tarptautinės teisės principais, ir kokį vaidmenį šiuo klausimu gali atlikti mažesnės valstybės, tokios kaip Lietuva.

Pagrindinis šio darbo tikslas – išanalizuoti valstybės agresorės turto konfiskavimo teisinį pagrindą tarptautinės teisės kontekste, bei įvertinti šios priemonės suderinamumą su suverenaus imuniteto principu. Darbo objektas – tarptautinės atsakomybės įgyvendinimo priemonės, orientuotos į valstybės turto konfiskavimą agresijos atveju. Pagrindiniai tyrimo uždaviniai buvo apibrėžti valstybės atsakomybės teisinį pagrindą, išnagrinėti agresorės turto įšaldymo ir konfiskavimo skirtumus, atlikti trijų konkrečių atvejų (Irako, Libijos ir Rusijos) analizę, taip pat įvertinti Lietuvos teisinės sistemos sąveiką su tarptautiniu reguliavimu ir pateikti galimas konfiskavimo mechanizmų interpretacijas.

Tyrimo metu buvo naudojami keli skirtingi metodai. Buvo taikomas sistemingas analizės metodas siekiant išanalizuoti normatyvinius tarptautinės teisės dokumentus, tokius kaip Jungtinių Tautų Chartija ir įvairios rezoliucijos turinčios svarią reikšmę darbui. Taip pat buvo pasitelkiamas lyginamasis metodas analizuojant skirtingų valstybių teisinę praktiką - Irako, Libijos ir Rusijos atvejuose, taipogi buvo pasitelktas doktrininis metodas, kuriuo buvo siekiama įvertinti tarptautinės teisės autorių ir institucijų pozicijas.

Šis darbas išsiskiria tuo, kad sistemingai nagrinėja valstybės turto konfiskavimą, kaip savarankišką atsakomybės priemonę agresijos kontekste. Ankstesni magistriniai darbai, analizuoti VU eLABa sistemoje (2020–2024 m.), dažniausiai apsiribojo sankcijų ar atsakomybės bendrojo pobūdžio aptarimu. Pavyzdžiui, Tomas Keršis savo magistro darbe „Europos Sąjungos ir JAV tarptautinės sankcijos: Teoriniai ir praktiniai ypatumai“ (2023) išsamiai analizuoja sankcijų taikymo teisinę prigimtį, procedūras ir praktinius aspektus, tačiau neanalizavo turto konfiskavimo praktinio įgyvendinimo ir jo pritaikomumo pagal tarptautinę teisę. Skirtingai, nei Tomo darbe, šiame darbe aptariamas unikalus tarptautinių atvejų rinkinys, leidžiantis ne tik palyginti skirtingas strategijas, bet ir numatyti galimas teisės plėtros kryptis, įtraukiant ir Lietuvos kontekstą.

Tyrimo pagrindą sudaro mokslinė literatūra, teisės doktrina ir tarptautiniai dokumentai (JT Chartija, Europos Komisijos pozicijos, JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijos, JT Saugumo tarybos priimti sprendimai ir rezoliucijos). Taip pat analizuojami konkretūs tarptautinių organizacijų dokumentai (JT Kompensavimo komisijos ataskaitos, Europos Tarybos dokumentai, JAV ir Kanados įstatymų projektai), leidžiantys įvertinti įvairių teisinių sistemų

požiūrį. Svarbiausiu dokumentu įvardinčiau JT Chartiją ir iš jos kylančius įsipareigojimus tarptautinei bendruomenei. Pasirinkti šaltiniai padėjo ne tik suformuluoti teorinį pagrindą, bet ir įvertinti praktinius iššūkius, kylančius įgyvendinant tarptautinės atsakomybės priemones.

1. Valstybės agresorės sąvoka ir tokios valstybės apibrėžimas tarptautinėje teisėje

1.1 Tarptautinės atsakomybės sąvoka

Tarptautinės atsakomybės institutas yra vienas iš pagrindinių tarptautinės teisės mechanizmų, leidžiančių užtikrinti valstybių elgesio atitiktį tarptautinėms normoms ir įstatymams. Atsakomybė tarptautinėje teisėje reiškia valstybių pareigą atlyginti žalą arba kitaip atsakyti už tarptautinės teisės pažeidimus, nepaisant to, ar šie pažeidimai kilo dėl veikimo ar dėl neveikimo. Tarptautinė atsakomybė kyla ne dėl nacionalinės teisės normų pažeidimo, o iš įsipareigojimų, kylančių iš tarptautinės teisės – tiek sutartinės, tiek paprotinės. Šis institutas atlieka svarbią funkciją tarptautinėje teisės sistemoje – jis veikia kaip prevencinė priemonė, skatinanti valstybes laikytis teisinių įsipareigojimų, taip pat kaip reakcijos į pažeidimus mechanizmas, leidžiantis reikalauti atsakomybės. Atsakomybės egzistavimas padeda užtikrinti, kad tarptautinė teisė būtų ne tik formali, bet ir realiai pritaikoma.

Pagrindinį vaidmenį tarptautinės atsakomybės įgyvendinime atlieka Jungtinės Tautos (toliau – JT). JT Chartija, kaip pagrindinis tarptautinės teisės dokumentas, įtvirtina valstybių pareigas bei taikos ir saugumo principus, kurių pažeidimas gali lemti tarptautinę atsakomybę (JT, 1945). Būtent JT Saugumo Taryba, remdamasi Chartijos VII skyriumi, turi įgaliojimus nustatyti, ar įvykęs veiksmas – tai grėsmė taikai, taikos pažeidimas ar agresijos aktas, ir priimti sprendimus dėl sankcijų ar kitų atsakomųjų priemonių. JT Saugumo Taryba faktiškai veikia kaip pagrindinis kolektyvinės tarptautinės atsakomybės įgyvendinimo centras. Taryba turi teisę taikyti politines ir ekonomines sankcijas, įskaitant turto šaldymą, prekybos ribojimus ir kitus veiksmus, kurie gali turėti atsakomybės pobūdį į padarytą tarptautinės teisės pažeidimą. Svarbu pažymėti, kad šios priemonės ir Saugumo Tarybos priimti sprendimai yra teisiškai įpareigojantys, kai jie priimami pagal JT Chartiją, ir privalomos visoms JT valstybėms narėms. Be JT sistemos, reikšmingą vaidmenį tarptautinės atsakomybės sampratos plėtojime atlieka Tarptautinis Teisingumo Teismas (toliau – TTT), kurio jurisprudencija ne kartą konstatavo tarptautinės atsakomybės egzistavimą, bei apibrėžė jos taikymo sąlygas. Pavyzdžiui, byloje dėl Gabčíkovo-Nagymaros užtvankos TTT pabrėžė, kad teisės pažeidimo atveju valstybė privalo imtis veiksmų žalai atlyginti arba pašalinti pažeidimo pasekmes, jei jos kilo dėl tiesioginio ryšio su valstybių veikla ir susitarimais (TTT, 1997). Taip pat kituose svarbiuose sprendimuose – tokiuose kaip Bosnijos genocido byla – buvo plėtojama valstybės atsakomybės už trečiųjų asmenų veiksmus doktrina, bei buvo aptarti kaip ta atsakomybė turėtų būti priskirta (TTT,

2007). Pagal tarptautinę teisę atsakomybė kyla veikimu ar neveikimu pažeidus tarptautinės teisės normą ir kai toks pažeidimas priskiriamas pačiai valstybei, šioje vietoje svarbu pažymėti, kad tai būtent valstybės, o ne individualių fizinių asmenų veika. Tai gali būti tiek tiesioginis valstybės veikimas, tiek netiesioginis dalyvavimas ar kontrolė trečiųjų subjektų veiksmuose. Tokiais atvejais būtina nustatyti, ar valstybė turėjo pakankamą įtaką, kontrolę ar ryšį su pažeidimą padariusiu subjektu. Tarptautinė atsakomybė pasižymi objektyviu pobūdžiu, ji gali kilti nepriklausomai nuo valstybės ketinimo ar net faktinės žalos, jei buvo pažeista privaloma tarptautinė norma. Tokiu būdu tarptautinė teisė skiriasi nuo daugumos nacionalinių sistemų, kuriose atsakomybė paprastai siejama su kaltės ar žalos buvimu.

Galima teigti, kad tarptautinės atsakomybės sąvoka apima pažeidimo nustatymą, jo priskyrimą valstybei ir teisinės reakcijos mechanizmus. Ši sistema neatsiejama nuo JT institucijų, ypač Saugumo Tarybos sprendimų, kurie formuoja praktinį atsakomybės įgyvendinimo pagrindą. Tuo tarpu tarptautinių teismų jurisprudencija padeda aiškinti ir plėtoti atsakomybės taikymo gaires, bei jų taikymą praktikoje.

1.2. Valstybės atsakomybė už tarptautinės teisės pažeidimus

Valstybės atsakomybė už tarptautinės teisės pažeidimus yra vienas kertinių tarptautinės teisės elementų, leidžiantis užtikrinti, kad valstybių veiksmai tarptautiniu mastu būtų ne tik laisvi, bet ir atitinkamai įpareigoti. Valstybei pažeidus tarptautinės teisę, atsiranda pareiga kompensuoti padarytą žalą ar imtis kitų priemonių, kurios užtikrintų pažeidimo padarinių pašalinimą, bei užkirstų kelią tolesniam tokios žalos atsiradimui. Tarptautinės teisės doktrinoje ir praktikoje aiškiai išskiriamos dvi esminės sąlygos, nuo kurių priklauso valstybės atsakomybės atsiradimas: tarptautinės teisės pažeidimas ir tokio pažeidimo priskyrimas valstybei. Pirmoji sąlyga, tai tarptautinės prievolės pažeidimas. Valstybė laikoma pažeidusia tarptautinę teisę, jei jos veiksmai ar neveikimas neatitinka jai privalomos tarptautinės teisės normos ar įsipareigojimo. Tokia norma gali būti kilusi tiek iš tarptautinių sutarčių, tiek iš paprotinės ar bendrosios tarptautinės teisės. Pažeidimas gali būti tiek aktyvus veiksmas (karinė agresija prieš kitą valstybę), tiek ir neveikimas (nesugebėjimas apsaugoti civilių gyventojų nuo smurto ar nevykdomi įsipareigojimai pagal tarptautinę sutartį). Pažeidimas turi būti konstatuotas esant galiojančiai prievolei – tarptautinė atsakomybė negali kilti dėl normų, kurios dar nebuvo įsigaliojusios veiksmų atlikimo momentu. Šią nuostatą pripažino ir TTT, sprendamas 1986 m. byla Karinė ir sukarinta veikla Nikaragvoje ir prieš ją (angl. *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*), kurioje pažymėjo, kad net ir valstybės, kurios nėra tam tikros sutarties šalys, gali būti atsakingos už tarptautinės teisės normų pažeidimą, jei šios normos joms taikomos kaip universalios privalomos (TTT, 1986). Antroji sąlyga, tai veiksmų priskyrimas valstybei. Ne kiekvienas tarptautinės teisės pažeidimas automatiškai lemia atsakomybę, būtina nustatyti, kad pažeidimą padarė pati valstybė arba subjektas, už kurio veiksmus ji atsakinga. Jei pažeidimą padaro oficialūs valstybės organai – vyriausybė, kariuomenė, seimas – priskyrimas valstybei dažniausiai nekelia abejonių. Tačiau praktikoje pasitaiko situacijų, kai pažeidimą įvykdo nevalstybiniai subjektai, veikiantys valstybės vardu ar su jos žinia. Tokiais atvejais būtina įrodyti, kad valstybė turėjo efektyvią kontrolę šių subjektų veiksmams. Ši sąlyga buvo detaliosi išnagrinėta TTT byloje dėl Bosnijos genocido. Teismas pažymėjo, kad valstybė gali būti laikoma atsakinga už nevalstybinio subjekto veiksmus tik tuomet, kai egzistuoja teisinis ir faktinis pavaldumas, kai įrodoma, kad valstybė davė nurodymus arba turėjo realią kontrolę pažeidimą padariusiai grupei. Esant abiem sąlygoms atsiranda pagrindas valstybės atsakomybei kilti.

Šios atsakomybės formos turi būti taikomos proporcingai ir laikantis teisėtumo principų. TTT byloje dėl Gabčíkovo–Nagymaros projekto pažymėjo, kad pagrindinis atsakomybės tikslas yra ne bausti, o atkurti tarptautinę teisę pažeidusios situacijos pusiausvyrą bei atlyginti žalą (TTT, 1997). Valstybės atsakomybė taip pat gali būti taikoma *ergo omnes* (lot. *visų atžvilgiu*) pobūdžio normų pažeidimo atveju. Tokiu atveju pažeidimas laikomas svarbiu ne tik tiesiogiai nukentėjusiai šaliai, bet ir visai tarptautinei bendruomenei. Pavyzdžiui, agresijos veiksmai, genocidas ar tarptautiniai aplinkos apsaugos pažeidimai gali būti pagrindas visoms valstybėms reikalauti pažeidimo nutraukimo ir atsakomybės už pažeistas teisės normas. Galima teigti, kad valstybės atsakomybė už tarptautinės teisės pažeidimus grindžiama aiškiais sąlygomis ir išvystytais taikymo kriterijais, kurie remiasi tiek teisės normomis, tiek tarptautinių teismų praktika.

1.3. Atsakomosios priemonės: samprata, rūšys, ribos

Atsakomosios priemonės yra viena iš valstybės atsakomybės realizavimo formų tarptautinėje teisėje. Šios priemonės suteikia nukentėjusiai valstybei galimybę imtis atsakomųjų veiksmų prieš valstybę kuri atliko pažeidimą, siekiant nutraukti neteisėtą elgesį ir užtikrinti patirtos žalos atlyginimą. Atsakomosios priemonės dažnai taikomos vienašališkai, tačiau jų teisėtumas grindžiamas tarptautinės teisės principais ir normomis. Tarptautinės teisės teorijoje atsakomosios priemonės apibrėžiamos kaip laikinas nukrypimas nuo tarptautinių įsipareigojimų, kurio imasi viena valstybė kitos valstybės atžvilgiu dėl jos atlikto tarptautinės teisės pažeidimo, kai nėra kitų efektyvių priemonių ginti savo teises ar valstybė pažeidėja nereaguoja į prašymus nutraukti pažeidimo veiksmus. Svarbu pažymėti, kad atsakomosios priemonės negali būti savavališkos ar neproporcingos padarytam pažeidimui. Tokios priemonės privalo būti taikomos pagal griežtus tarptautinės teisės reikalavimus, priešingu atveju pačios valstybės, kurios ėmėsi vienašališkų veiksmų, gali tapti pažeidėjomis. Taip pat, atsakomosios priemonės neturėtų būti painiojamos su sankcijomis. Nors abu veiksmai reiškia reakciją į pažeidimą, sankcijos dažniausiai taikomos kolektyviai, remiantis JT Saugumo Tarybos sprendimu, o atsakomosios priemonės yra vienašališkas valstybės veiksmas, paremtas jos pačios teise ginti pažeistas teises. Be to, sankcijos gali būti taikomos net ir nesant tarptautinės atsakomybės, o atsakomosios priemonės reikalauja aiškiai konstatuoto pažeidimo fakto. Svarbu pažymėti, kad tarptautinė teisė nustato tam tikras ribas, kurių valstybė negali peržengti taikydama atsakomąsias priemones. Pavyzdžiui, valstybė negali atsakyti į prekybos susitarimo pažeidimą kariniais veiksmais ar veikla, pažeidžiančia nekaltų civilių teises. Tokie veiksmai būtų laikomi peržengiantys leistinų atsakomųjų priemonių ribas ir galėtų sukelti pačios valstybės atsakomybę. TTT byloje dėl Gabčíkovo–Nagymaros projekto pažymėjo, kad valstybė, norėdama pagrįsti atsakomosios priemonės taikymą, turi įrodyti kad buvo padarytas tarptautinės teisės pažeidimas, kad buvo siekiama taikiai išspręsti ginčą ir kad taikytos priemonės buvo proporcingos. Taigi atsakomosios priemonės yra sudėtingas, tačiau teisėtas būdas reaguoti į pažeidimus tarptautinėje teisėje. Tinkamai taikomos, jos gali būti efektyvios ginant valstybės interesus be karinės jėgos panaudojimo. Vis dėlto jos visada turi būti taikomos griežtai laikantis tarptautinės teisės normų, kad netaptų naujo teisinio pažeidimo šaltiniu iš kurio vėliau galėtų kilti nauji pažeidimai.

2. Valstybė agresorė tarptautinėje teisėje

2.1. Valstybės agresorės sąvoka ir apibrėžimas

Valstybė agresorė yra tarptautinės teisės subjektas, kuris įvykdo arba organizuoja agresijos aktą prieš kitą valstybę, pažeisdamas fundamentalius tarptautinės teisės principus, pirmiausia – jėgos nenaudojimo principą. Ši teisinė kategorija suponuoja ne tik politinį pasmerkimą, bet ir gali lemti konkrečias tarptautines teises pasekmes – valstybės atsakomybę, kolektyvines priemones bei kitas reakcijas iš tarptautinės bendruomenės. Valstybės agresorės statuso pripažinimas dažnai tampa kertiniu klausimu sprendžiant dėl tarptautinių sankcijų teisėtumo, atsakomųjų priemonių taikymo ar net kompensacinių reikalavimų pagrįstumo. Valstybės agresorės sąvoka grindžiama JT Chartijos 2 straipsnio 4 dalimi, kurioje įtvirtintas tarptautinės teisės principas, draudžiantis naudoti jėgą tarptautiniuose santykiuose. Pagal šį straipsnį, visos valstybės privalo susilaikyti nuo jėgos grėsmės ar panaudojimo prieš bet kurios valstybės teritorinį vientisumą ar politinę nepriklausomybę. Ši norma laikoma *jus cogens* – tai reiškia, kad ji yra imperatyvi, nuo jos negalima nukrypti ir ji taikoma visoms valstybėms be išimčių. Tačiau nors pats principas yra aiškus, ilgą laiką trūko universalus teisinio apibrėžtumo, kuris tiksliai apibrėžtų, kada valstybė gali būti kvalifikuojama kaip agresorė. Ši spraga buvo iš dalies užpildyta 1974 m., JT Generalinė Asamblėjos Rezoliucija Nr. 3314, kurioje pateiktas aiškus agresijos apibrėžimas. Remiantis šiuo dokumentu, agresijos aktas – vienos valstybės ginkluotųjų pajėgų panaudojimas prieš kitos valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą ar politinę nepriklausomybę, taip pat bet koks kitas Jungtinių Tautų Chartijai prieštaraujantis būdas (JT Generalinė Asamblėja, 1974). Rezoliucijoje taip pat pateikiamas pavyzdinis agresijos veiksmų sąrašas: karinė invazija, okupacija, bombardavimas, jūrų ar oro blokada, ginkluotų grupių siuntimas ar reikšmingas jų palaikymas, taip pat valstybės teritorijos naudojimas kitos valstybės puolimui. Nors ši rezoliucija nėra teisiškai privaloma, tarptautinėje praktikoje ji laikoma svarbiu aiškinamuoju dokumentu, padedančiu identifikuoti agresijos aktą ir pagrįsti valstybės veiksmų neteisėtumą. Tokiu būdu valstybės agresorės statusas nėra suteikiamas vien deklaratyviai, tam reikalingas aiškus ir pilnai įtvirtintas, bei žinomas teisinis pagrindas, grindžiamas objektyviais veiksmais, kurie prieštarauja tarptautinei teisei. Valstybės agresorės statusas sukelia rimtų teisinių pasekmių. Visų pirma, tokia valstybė gali būti laikoma atsakinga pagal tarptautinę teisę, o kitoms valstybėms suteikiama teisė imtis teisėtų atsakomųjų priemonių. Tokiai valstybei gali būti taikomos politinės, ekonominės ir kitokio tipo sankcijos, taip pat ji gali prarasti tam tikras tarptautinės teisės garantijas, tokias kaip, valstybės imunitetas

ar turto apsauga. Be to, JT institucijos, ypač JT Saugumo Taryba ar Generalinė Asamblėja, gali konstatuoti agresiją ir rekomenduoti kolektyvinius veiksmus – nuo diplomatinių priemonių iki sankcijų ar net karinių priemonių sankcionavimo pagal JT Chartijos VII skyrių ir nors tokie atvejai nėra dažni, jų praktikoje pasitaiko. Svarbu skirti valstybės agresorės statusą nuo agresijos nusikaltimo, kuris yra tarptautinės baudžiamosios teisės kategorija. Pastarasis reiškia individualią atsakomybę ir pirmą kartą buvo aiškiai įtvirtintas 2010 m. vadinamosiomis Kampalos pataisomis (angl. *Kampala Amendments*), kurios papildė Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutą (TBT valstybių narių asamblėja, 2010). Šiose pataisose numatyta galimybė traukti baudžiamojon atsakomybėn aukščiausius valstybės vadovus, tačiau jų taikymas ribotas ir priklauso nuo valstybių pritarimo. Toliau šiame darbe nagrinėjama, tik valstybės kaip tarptautinės teisės subjekto atsakomybė, todėl agresijos nusikaltimo samprata detaliau neanalizuojama.

2.2. Agresorės statuso nustatymo mechanizmai tarptautinėje teisėje

Valstybės agresorės statusas negali būti priskiriamas savavališkai, jo nustatymas yra sudėtingas teisinis ir politinis procesas, kurį reguliuoja tarptautinės teisės normos. Nors tarptautinė teisė numato objektyvius agresijos požymius, jų taikymas praktikoje priklauso nuo konkrečių institucijų kompetencijos ir politinių veiksnių. Todėl būtina suprasti, kokie subjektai tarptautinėje sistemoje turi teisę oficialiai įvertinti valstybės veiksmus ir kvalifikuoti juos kaip agresiją.

Pagrindinė institucija, turinti teisę priimti įpareigojančius sprendimus dėl agresijos yra JT Saugumo Taryba. Pagal JT Chartijos VII skyrių, Saugumo Taryba turi išimtinę kompetenciją nustatyti, ar yra grėsmė taikai, taikos pažeidimas ar agresijos aktas. Jei tokia situacija konstatuojama, Taryba gali taikyti įvairias kolektyvines priemones – nuo sankcijų iki karinės intervencijos sankcionavimo. Pažymėtina, jog ši institucija buvo sukurta kaip centrinė tarptautinio saugumo užtikrinimo grandis, tačiau jos veiksmingumą dažnai riboja nuolatinių narių veto teisė. Praktikoje galima pastebėti, kad net esant aiškiems jėgos naudojimo atvejams, sprendimų priėmimas gali būti blokuojamas, ypač kai agresija įvykdoma vienos iš nuolatinių narių tokių kaip Rusijos ar JAV interesų srityje. Atsižvelgiant į šį institucinį paralyžių, reikšmingą vaidmenį agresijos įvardijimo procese atlieka JT Generalinė Asamblėja. Ji neturi teisės priimti įpareigojančių sprendimų dėl sankcijų, tačiau gali išreikšti kolektyvinę tarptautinės bendruomenės poziciją per rezoliucijas. Viena svarbiausių šiuo klausimu yra 1950 m. priimta „Vienybės dėl taikos“ (angl. *Uniting for Peace*) rezoliucija, suteikusi Generalinei Asamblėjai galimybę veikti tuomet, kai Saugumo Taryba yra neveiksni dėl veto (JT Generalinė asamblėja Res. 377A(V), 1950). Pasak teisininko Michael C. Wood, šios procedūros reikšmė yra ne tik simbolinė – Generalinės Asamblėjos sprendimai dažnai tampa pagrindu koordinuotai diplomatiniai, ekonominei ar net gynybinei reakcijai (Wood, 2006). Praktikoje valstybės dažnai remiasi Generalinės Asamblėjos rezoliucijomis kaip politiniu pagrindu taikyti vienašales arba koordinuotas priemones. Pavyzdžiui, 2022 m. priimtose rezoliucijose, pasmerkiančiose Rusijos veiksmus Ukrainoje, tapo pagrindu ES, G7 ir kitų šalių sprendimams įvesti sankcijas bei įšaldyti valstybės turtą (Gray, 2018).

Šalia JT struktūrų reikšmingi yra ir regioninių organizacijų mechanizmai, kurie gali atlikti svarbų vaidmenį pripažįstant agresijos faktą ar paskelbiant valstybę šalimi agresore. Tiek

Europos Sąjunga, tiek Afrikos Sąjunga ar Pietryčių Azijos valstybių asociacija (angl. *Association of South-East Asian Nations*) gali taikyti diplomatinės, ekonominės ar politinės priemonės prieš valstybę, kurios elgesys laikomas prieštaraujančiu pagrindiniams tarptautinės teisės principams. Pažymima, kad nors regioninių sprendimų teisinė galia nėra universali, jų kolektyvinis poveikis gali būti labiau reikšmingas praktiniu požiūriu. Tarptautiniai teismai taip pat atlieka svarbų vaidmenį agresijos veiksnių vertinimo procese. TTT neturi kompetencijos tiesiogiai suteikti valstybės agresorės statuso, tačiau teismo jurisprudencija formuoja teisinį pagrindą agresijos faktui konstatuoti. Byloje Nikaragva prieš JAV Teismas konstatavo, kad net netiesioginis ginkluotų grupių rėmimas, jei tai atitinka tam tikrą kontrolės lygį, gali būti laikomas jėgos naudojimu (TTT, 1986). Panaši situacija buvo ir byloje dėl Ginkluotos veiklos Kongo teritorijoje (angl. *Armed Activities on the Territory of the Congo*), joje buvo analizuota ginkluotos intervencijos ir svetimos valstybės teritorijos naudojimo teisėtumo problema (TTT, 2005). Tuo tarpu Tarptautinis baudžiamasis teismas (toliau - TBT) gali spręsti klausimus dėl individualios atsakomybės už agresijos nusikaltimą, kaip tai įtvirtinta 2010 m. Kampalos pataisose (angl. *Kampala Amendments*). Tačiau, kaip savo darbe pažymi Prof. Dr. Tom Ruys, TBT kompetencija yra ribota: ji taikoma tik tam tikromis sąlygomis, ir tik tiems asmenims, kurie priklauso valstybėms, ratifikavusioms pataisas (Ruys, 2010). Galiausiai, nors egzistuoja keli agresorės statuso nustatymo keliai, kiekvienas jų susiduria su praktiniais ir politiniais ribojimais. JT Chartija sukuria struktūrą, tačiau realų įgyvendinimą dažnai apsunkina valstybių interesų konfliktai ir politiniai nesutarimai. Nepaisant to, išlieka svarbu, kad valstybės ir organizacijos remtųsi tarptautinės teisės principais ir objektyvia jurisprudencija, o ne vien politiniu vertinimu. Agresijos statuso nustatymas turi būti grįstas teisiniais kriterijais, o ne diplomatinėmis nuotaikomis, nes tik taip galima užtikrinti tarptautinės teisės autoritetą ir sklandų funkcionavimą tarpvalstybiniu lygiu.

2.3. Agresijos ir savigynos atskyrimo problematika

Vienas iš didžiausių praktinių ir teorinių iššūkių kvalifikuojant valstybės veiksmus tarptautinėje teisėje yra agresijos ir teisėtos savigynos atskyrimas. Nors jėgos panaudojimas yra griežtai draudžiamas pagal Jungtinių Tautų Chartijos 2 straipsnio 4 dalį, išimtis numatyta 51 straipsnyje, kuris suteikia valstybei teisę į individualią ar kolektyvinę savigyną „jei įvyksta ginkluotas išpuolis“. Būtent ši nuostata dažnai tampa pagrindu valstybėms pateisinti karinius veiksmus, kurie kitomis aplinkybėmis galėtų būti laikomi agresija.

Savigynos teisė tarptautinėje teisėje yra aiškinama siauriai – ji įsigalioja tik tuo atveju, kai valstybė yra objektyviai užpulta. TTT byloje dėl Karinė ir sukarintos veiklos Nikaragvoje ir prieš ją pabrėžė, kad teisėta savigyna gali būti įgyvendinama tik esant ginkluotam išpuoliui, kuris turi būti pakankamai rimtas – vienas incidentas ar smulkus pasienio pažeidimas tokios teisės nesuteikia. Be to, TTT nurodė, kad net kolektyvinė savigyna turi būti vykdoma tik gavus pagalbos prašančios valstybės aiškų prašymą, negalimos prielaidos. Tą patį akcentuoja ir profesorius Christian Henderson, kuris pabrėžia, kad net esant akivaizdžiai grėsmei, savigynos veiksmų teisėtumas priklauso nuo jų proporcingumo ir tikslo (Henderson, 2018). Nepaisant šių apribojimų, kai kurios valstybės bandė išplėsti savigynos sampratą remdamosi „preventyvia savigyna“ (angl. *pre-emptive self-defence*), kai karinės priemonės taikomos esant tariamai artėjančiai grėsmei. Ši doktrina plačiai taikyta JAV 2002–2003 m. politikos kontekste, ypač prieš invaziją į Iraką. Gray, bei Lobel ir Ratner savo darbuose argumentuoja, kad tokia praktika silpnina tarptautinės teisės stabilumą, nes remiasi subjektyviais grėsmės vertinimais, o ne objektyvia ginkluoto išpuolio fakto analize (Lobel, 1999). Toks požiūris nesuderinamas su JT Chartijos 51 straipsnio logika, kuri reikalauja, kad savigyna būtų reakcija į jau įvykusį ginkluotą išpuolį, o ne į spėjamą grėsmę. Netiesioginės savigynos idėja, kai valstybė vykdo karinius veiksmus trečiosios šalies teritorijoje, dažnai remiasi tariama būtinybe apsisaugoti nuo nevalstybinių ginkluotų grupių. Tokios situacijos dažnai vertinamos ir TTT – byloje Kongas prieš Ugandą Teismas atmetė Ugandos poziciją, kad jos kariuomenės buvimas Kongo teritorijoje buvo teisėta savigyna, pabrėždamas, kad nebuvo pateikta pakankamai įrodymų nei apie ginkluotą išpuolį, nei apie veiksmų proporcingumą (TTT, 2005).

Šiomis dienomis savigynos teisė dažnai tampa instrumentu teisinėms manipuliacijoms. Išplėsta ar netinkamai taikoma savigyna gali sukelti pavojingą precedento efektą, kai valstybės

įgyja savavališką teisę smogti pirmos, apeinant tarptautinius saugumo mechanizmus. Tuo tarpu Prof. Dr. Tom Ruys pabrėžia, kad „ginkluoto išpuolio“ sąvoka turi būti aiškinama griežtai pagal paprotinę teisę ir praktinius įrodymus – priešingu atveju bet kuris konfliktas gali būti pateisinamas kaip gynybinis (Ruys, 2010). Galiausiai, kaip savo darbuose pažymi teisininkė Elizabeth Wilmshurst, būtina išlaikyti aiškią ribą tarp teisėtos savigynos ir neteisėtos jėgos panaudojimo (Wilmshurst, 2012). Jei tokios ribos nėra, visa tarptautinės teisės sistema dėl jėgos draudimo tampa priklausoma nuo valstybių vienpusių interpretacijų, kurios neretai grindžiamos geopolitiniais interesais.

3. Valstybės agresorės turto konfiskavimas: teisinis pagrindas ir vertinimas

3.1 Turto konfiskavimo samprata tarptautinėje teisėje

Turto konfiskavimas tarptautinėje teisėje reiškia vienos valstybės sprendimą atimti kitos valstybės ar jos subjektų turtą, esantį jos jurisdikcijoje, kaip priemonę atsakant į tarptautinės teisės pažeidimą. Toks veiksmas gali būti laikomas viena iš valstybės atsakomybės įgyvendinimo formų arba tarptautinės sankcijų politikos dalimi. Nors nacionaliniu lygmeniu turto konfiskavimas yra dažnas baudžiamosios ar civilinės teisės institutas, tarptautinėje teisėje jis vertinamas itin kompleksiškai, nes susijęs su valstybės suverenumu, turto neliečiamumu ir atsakomųjų priemonių ribomis. Pirmiausia būtina atskirti du svarbius, tačiau dažnai painiojamus veiksmus – turto įšaldymą ir turto konfiskavimą. Turto įšaldymas reiškia laikiną disponavimo turtu apribojimą, kai valstybė, dažnai įgyvendindama tarptautinės organizacijos (pvz., JT) sankcijas, sustabdo galimybę naudotis sąskaitomis, vertybiniais popieriais ar kitomis lėšomis. Tuo tarpu konfiskavimas yra galutinis ir negrįžtamas nuosavybės netekimas, kai turtas perkliamas valstybės ar tarptautinės organizacijos žinion. Tokie veiksmai gali būti laikomi labai griežta priemone, kurios teisėtumas priklauso nuo taikymo pagrindo ir aplinkybių. Tarptautinė teisė nenumato vieningo, kodifikuoto režimo, reguliuojančio turto konfiskavimą tarp valstybių. Tačiau tam tikros nuostatos dėl tokio pobūdžio priemonių egzistuoja Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos sankcijų praktikoje – ypač 1990–2010 m. priimtuose sprendimuose dėl Irako, Libijos, Irano. Šiais atvejais buvo įšaldytas ir vėliau – kai kuriais atvejais – perduotas ar konfiskuotas turtas (JT Saugumo taryba Res. 687, 1991) (JT Saugumo taryba Res. 1970, 2011). Tokie sprendimai grindžiami JT Chartijos VII skyriumi, suteikiančiu Saugumo Tarybai plačius įgaliojimus priimti privalomus sprendimus, kai kyla grėsmė taikai ar įvyksta agresijos aktas. Tačiau vienašališkai, be JT sankcijų, taikomas turto konfiskavimas laikomas itin problemišku. Profesorė Christine D. Gray savo knygoje pabrėžia pabrėžia, kad valstybės turi teisę taikyti atsakomąsias priemones, tačiau turto atėmimas turi atitikti teisėtumo, proporcingumo ir laikino pobūdžio principus (Gray, 2018). Todėl konfiskavimas kaip galutinis sprendimas gali būti pateisinamas tik kraštutiniu atveju, kai nėra kitų priemonių pažeidimui pašalinti arba žalai atlyginti. Toks veiksmas teoriškai galimas kaip atsakomybės įgyvendinimo forma, tačiau tik tuomet, kai pažeidimas yra sunkus, o konfiskavimo tikslas yra aiškiai kompensacinis. Kai kurios valstybės, įskaitant JAV, Kanadą ar Jungtinę Karalystę, pastaraisiais metais žengė žingsnius įstatymiškai įtvirtinti galimybę konfiskuoti įšaldytą valstybės (ar jos centrinio banko) turtą. Tokių iniciatyvų motyvas – galimybė pervesti lėšas Ukrainai kaip

kompensaciją už Rusijos veiksmus. Tokia tendencija kelia klausimų dėl tarptautinės teisės evoliucijos – ar tai taps nauja praktika, ar išliks ginčytinas sprendimas be aiškaus pagrindo. Pažymėtina, kad nors tokie veiksmai gali būti politiškai pagrįsti, jų teisėtumas priklausys nuo to, ar konfiskavimas bus pripažintas kaip teisėta atsakomoji priemonė tarptautinės atsakomybės kontekste. Be to, svarbu atkreipti dėmesį, kad turto konfiskavimas negali pažeisti valstybinio turto imuniteto, kuris numatytas tarptautinės teisės papročiuose bei įvairiose konvencijose, pavyzdžiui, 2004 m. JT konvencijoje dėl valstybių ir jų turto jurisdikcinio imuniteto (JT, 2004). Išimtys leidžiamos tik ribotai – jei turtas yra naudojamas komerciniais tikslais ar jei valstybė netenka imuniteto dėl rimto pažeidimo. Tačiau daugeliu atvejų agresoriaus turtas – ypač centrinio banko rezervai – yra saugomi pagal viešosios teisės imunitetus. Taigi turto konfiskavimas tarptautinėje teisėje išlieka ginčytina ir ribotai reglamentuota sritis. Nors kai kuriais atvejais tokia priemonė gali būti grindžiama atsakomybės įgyvendinimu ar tarptautinių sankcijų pagrindu, jos teisėtumas visada priklauso nuo proporcingumo, teisinio pagrindo ir atitikties tarptautinės teisės principams. Kad šis instrumentas būtų plačiau taikomas, reikalingas aiškesnis tarptautinis reguliavimas arba precedentų formavimas remiantis kolektyviniais tarptautiniais sprendimais.

3.2. Konfiskavimas kaip atsakomoji priemonė

Konfiskavimas, kaip viena iš galimų atsakomųjų priemonių tarptautinėje teisėje, yra itin sudėtingas ir ginčytinas mechanizmas, susijęs su valstybės suverenumu, nuosavybės apsauga ir tarptautinės atsakomybės įgyvendinimu. Tarptautinė teisė leidžia valstybėms taikyti atsakomąsias priemones – tai yra laikinus, proporcingus veiksmus, skirtus paskatinti pažeidimą padariusią valstybę nutraukti neteisėtą elgesį ir (ar) atlyginti žalą. Tačiau konfiskavimas savo esme – kaip negrįžtamas nuosavybės netekimas – išsiskiria iš kitų tradicinių atsakomųjų priemonių ir reikalauja itin kruopštaus teisinio pagrindimo. Tarptautinės teisės doktrinoje atsakomųjų priemonių reglamentavimas grindžiamas Tarptautinės teisės komisijos 2001 m. priimtais Valstybių atsakomybės projektiniais straipsniais (JT, 2001), kurie, nors ir nėra teisiškai privalomi, yra plačiai pripažinti kaip autoritetingas tarptautinės paprotinės teisės atspindys. Juose nustatyta, kad atsakomosios priemonės turi būti: 1) atsakas į įvykusį tarptautinės teisės pažeidimą; 2) proporcingos pažeidimui; 3) taikomos tik po nesėkmingų derybų ar reikalavimų nutraukti pažeidimą ir 4) atitinkančios tarptautinės teisės ribas, ypač jos cogens normas.

Konfiskavimas, priešingai nei, pavyzdžiui, prekybos apribojimai ar diplomatinių santykių nutraukimas, nėra laikinas – tai galutinio pobūdžio veiksmas, kuris pažeidžia tradiciškai pripažįstamą valstybinio turto neliečiamumo principą. Dėl šios priežasties jo teisėtumas, kaip atsakomosios priemonės, yra labai ribotas ir priklauso nuo daugelio aplinkybių. TTT byloje Gabčíkovo–Nagymaros projektas pažymėjo, kad bet kokia atsakomoji priemonė turi atitikti proporcingumo principą bei būti motyvuota teisės atkūrimu, o ne represija. Ši pozicija reiškia, kad vien tik politiniai ar moraliniai argumentai negali pateisinti tokio pobūdžio veiksmų, jeigu nėra aiškaus teisinio pagrindo, kuris būtų proporcingas pažeidimo pobūdžiui ir mastui. Nepaisant šių apribojimų, pastaraisiais metais pastebimas didėjantis valstybių ir regioninių blokų (ypač Europos Sąjungos ir G7 šalių) spaudimas sukurti teisinį pagrindą konfiskuoti agresorės valstybės turtą, įšaldytą jų jurisdikcijose. Ypač ši dilema išryškėjo po 2022 m. Rusijos karinės agresijos prieš Ukrainą, kai buvo įšaldyta šimtai milijardų dolerių Rusijos centrinio banko ir valstybinių įmonių turto. Tokios valstybės kaip Kanada ir Jungtinė Karalystė ėmėsi teisėkūros iniciatyvų, kurios suteiktų galimybę pereiti nuo įšaldymo prie nuosavybės perėmimo. Tarptautinėje bendruomenėje tvyro nuomonė, kad tokios iniciatyvos teoriškai gali būti grindžiamos atsakomųjų priemonių logika, jei pripažįstama, kad Rusija padarė tarptautinės teisės pažeidimą (agresiją), atsisako atlyginti žalą ir nėra kitų veiksmingų

priemonių tai pasiekti. Tačiau, kaip nurodo autorė, net ir tokiu atveju būtinas aiškus procesas, kuris parodytų, jog valstybė ėmėsi kitų sprendimo būdų, suteikė galimybę pažeidėjai sureaguoti, o konfiskavimo mastas buvo proporcingas. Konfiskavimas galėtų būti laikomas kompensacinio pobūdžio priemone, kai jis tiesiogiai susietas su žalos atlyginimu, o ne su sankcionavimu. Pavyzdžiui, jeigu konfiskuotas turtas yra panaudojamas Ukrainos atstatymui arba humanitarinėms reikmėms, tokia priemonė gali būti pagrįsta tiek moraliniu, tiek teisiniu požiūriu. Tačiau net ir tokiu atveju būtina užtikrinti, kad būtų paisoma visų teisinių reikalavimų, įskaitant proporcingumą, skaidrumą ir galimą nepriklausomą priežiūrą. Ruys savo darbe pabrėžia, kad turto konfiskavimas yra ypač jautrus teisiniu požiūriu, nes gali pažeisti ne tik pažeidėjos valstybės teises, bet ir trečiųjų šalių ar privačių subjektų interesus (Ruys, 2010). Pavyzdžiui, jei centrinio banko lėšos yra saugomos kitų šalių bankuose, jų perėmimas gali paveikti finansinį stabilumą ir sukelti neigiamų pasekmių pasaulio ekonomikai. Šiuolaikinė diskusija dėl konfiskavimo kaip atsakomosios priemonės iš esmės atskleidžia dvi priešingas pozicijas: viena vertus, reikalaujama lankstesnio požiūrio į tarptautinę teisę esant ekstremalioms aplinkybėms, kita vertus, ginama griežta teisėtumo linija, kuriai nukrypus būtų sukurtas precedentas, kurį galėtų išnaudoti mažiau demokratiškos ar autoritarinės valstybės. Apibendrinant, konfiskavimas gali būti laikomas galima, bet labai išimtinė atsakomąja priemone, kuri privalo būti kruopščiai pagrįsta, aiškiai susieta su žalos atlyginimu, nepažeisti imperatyvių normų bei atitikti visus atsakomųjų priemonių kriterijus. Kol nėra universalus tarptautinio sutarimo ar precedento, toks veiksmas tebėra rizikingas teisiniu požiūriu, tačiau sparčiai vystosi kaip potenciali teisės kryptis įgyvendinant atsakomybę už agresiją.

3.3 Turto neliečiamumo principo ribos ir politinis aspektas tarptautinėje praktikoje

Valstybės turto neliečiamumo principas, kylantis iš tarptautinės teisės tradicijos ir pozityviosios teisės normų, ilgą laiką buvo laikomas neabejotinu tarptautinio suverenumo atributu. Remiantis 2004 m. JT konvencija dėl valstybių ir jų turto jurisdikcinio imuniteto, valstybės turtas, ypač centrinio banko rezervai, laikomas saugotinu nuo bet kokių priverstinio vykdymo veiksmų (JT, 2004). Tokia apsauga grindžiama idėja, kad valstybės yra lygios ir nepriklausomos, o jų nuosavybė negali būti savavališkai konfiskuota kitų jurisdikcijų. Tačiau šiame kontekste atsiranda vis daugiau diskusijų dėl turto neliečiamumo ribų, ypač kai kalbama apie valstybes, įvykdžiusias jus cogens normų pažeidimus – pavyzdžiui, agresiją, karo nusikaltimus ar genocidą. Vis dažniau girdima nuomonė, kad valstybės imunitetas neturi būti absoliutus, jei valstybė veikia pažeisdama tarptautinę teisę. Toks požiūris grindžiamas teisingumo principu – kai suverenumas neturėtų būti priedanga tarptautinei atsakomybei išvengti. Praktikoje ši diskusija ypač aktualizavosi po 2022 m. Rusijos invazijos į Ukrainą. Europos Sąjunga, JAV ir kitos valstybės išaldė daugiau nei 300 mlrd. JAV dolerių Rusijos turto, tačiau jų konfiskavimas išlieka ginčytinas tiek pagal tarptautinę, tiek nacionalinę teisę. Nors Kanada 2023 m. priėmė įstatymą Bill C-41, leidžiantį konfiskuoti agresoriaus turtą, kritikai atkreipia dėmesį į šio sprendimo galimą prieštaravimą turto imuniteto normoms (Kanados Vyriausybė, 2023). Teisininkai, tokie kaip Hazel Fox, teigia, kad turto imunitetas negali būti naudojamas kaip priemonė išvengti atsakomybės (Fox, 2013). Jei turtas buvo naudojamas tarptautiniams nusikaltimams finansuoti, jo statusas gali būti peržiūrėtas. Taip pat siūloma skirti komercinio ir suverenaus pobūdžio turtą – tik pastarasis laikytinas absoliučiai neliečiamu, o komercinis gali būti konfiskuotas pagal tam tikrus teisinius pagrindus.

Politiniai aspektai dar labiau komplikuoja šio aspekto taikymą. Nors tarptautinės institucijos, tokios kaip JT Generalinė Asamblėja, ragina konfiskuoti agresoriaus turtą, veto teisė Saugumo Taryboje blokuoja privalomų sprendimų priėmimą. 2022 m. priimta JT Generalinės Asamblėjos rezoliucija A/RES/ES-11/5 paragino sukurti mechanizmą žalos atlyginimui Ukrainai, tačiau jos teisinė galia yra ribota. Nepaisant to, tokie dokumentai formuoja normatyvines nuostatas, galinčias virsti paprotine teise, jei bus plačiai taikomos (JT Generalinė asamblėja, 2022). Valstybių praktika rodo didelius skirtumus. Kai kurios ES narės, tokios kaip Vengrija, pasisako prieš turto konfiskavimą, remdamosi politiniais ir ekonominiais argumentais. Tuo tarpu valstybės, kurių finansų sistemos priima didžiąją dalį tarptautinių rezervų, kaip Belgija ar JAV, yra aktyvesnės diskusijose dėl teisinio pagrindo kūrimo.

Geopolitinės realijos formuoja ir turto konfiskavimo galimybes: vienoms valstybėms tenka institucinė atsakomybė – fondų laikymas, kitoms – politinė iniciatyva. Dėl to vis svarbesnis tampa kolektyvinio veikimo mechanizmas. G7 ir ES svarsto galimybę sukurti specialų fondą, į kurį būtų pervestos lėšos, o jų paskirtis būtų apibrėžta tarptautiniu susitarimu. Vertinant iš teisinės perspektyvos turto neliečiamumo principas tebėra vienas iš tarptautinės teisės ramsčių, tačiau jo taikymas moderniuose geopolitiniuose konfliktuose tampa vis lankstesnis. Teisiniai, politiniai ir instituciniai mechanizmai formuoja naują praktiką, kurioje agresoriaus atsakomybė derinama su tarptautiniu teisingumu, net jei kol kas trūksta universalaus reglamentavimo. Šis procesas rodo ne tik teisės dinamiškumą, bet ir jos gebėjimą prisitaikyti prie pasaulio realijų.

4. Valstybės agresorės turto konfiskavimo atvejų analizė ir vertinimas

4.1. Irako atvejis: tarptautinis teisinis atsakas ir valstybės turto konfiskavimo praktika

4.1.1. Tarptautinės teisės pažeidimas ir tarptautinės bendruomenės atsakas

Irako invazija į Kuveitą 1990 m. rugpjūčio 2 d. laikytina vienu ryškiausių XX a. pabaigos tarptautinės teisės pažeidimų. Šis veiksmas ne tik pažeidė tarptautinius įsipareigojimus, bet ir paskatino vieningą bei precedento neturintį JT Saugumo Tarybos atsaką. Invazijos pobūdis atitiko agresijos aktą, kaip jis apibrėžiamas 1974 m. JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijoje Nr. 3314 – tyčinis kitos valstybės suverenumo, teritorinio vientisumo ir politinės nepriklausomybės pažeidimas panaudojant karinę jėgą (JT Generalinė asamblėja, 1974). JT Chartijos 2 straipsnio 4 dalis aiškiai draudžia grėsmę jėga ar jėgos panaudojimą prieš bet kurios valstybės teritorinį vientisumą ar politinę nepriklausomybę. Irako veiksmai buvo akivaizdus šio principo pažeidimas, todėl netrukus po invazijos tarptautinė bendruomenė sureagavo vieningai. Vos per kelias valandas po įsiveržimo, JT Saugumo Taryba priėmė rezoliuciją Nr. 660, kurioje invazija buvo pripažinta neteisėta, o Irakas buvo paragintas nedelsiant išvesti savo ginkluotąsias pajėgas iš Kuveito (JT Saugumo taryba, 1990). Rezoliucija Nr. 660 tapo teisiniu pagrindu tolesniems JT veiksams ir leido Saugumo Tarybai remtis JT Chartijos VII skyriumi, kuris suteikia įgaliojimus spręsti situacijas, keliančias grėsmę tarptautinei taikai ir saugumui. Pagal šį skyrių JT Saugumo taryba gali taikyti ekonomines, politines ir net karines priemones pažeidimui neutralizuoti. Taigi galima teigti, kad ši rezoliucija buvo pirmasis formalus tarptautinės teisės atsakas, išreiškiantis bendrą valstybių sutarimą dėl tarptautinės taikos pažeidimo pobūdžio. Tolesnė rezoliucija Nr. 661 įvedė griežtas ekonomines sankcijas draudžiančias ekonominius ryšius su Iraku – eksportą, importą, prekybos srautus, finansinius sandorius ir reikalavo visų JT narių užtikrinti šių priemonių įgyvendinimą jų jurisdikcijose. Ši rezoliucija taip pat numatė valstybių pareigą išaldyti bet kokią Irako valstybinį turtą (JT Saugumo taryba, 1990). Tai pirmasis atvejis, kai ekonominės sankcijos ir turto išaldymas buvo pritaikyti tokio masto pažeidėjui kolektyviniu pagrindu. Taip pat svarbu paminėti, kad ši situacija pasiekė itin retai tarptautiniu mastu sutinkamą konsensusą – rezoliucijoms pritarė visos penkios JTST nuolatinės narės, įskaitant Sovietų Sąjungą ir Kiniją. Šis momentas buvo svarbus geopolitiniame kontekste: baigiantis šaltajam karui, tarptautinė bendruomenė sugebėjo vieningai reaguoti į tarptautinės teisės pažeidimą. Dar viena reikšminga rezoliucija buvo Nr. 678, priimta 1990 m. lapkričio 29 d., kuria buvo suteikta teisė valstybėms naudoti „visas

būtiną priemonę“, kad būtų užtikrintas Irako pasitraukimas iš Kuveito įskaitant ir jėgos panaudojimą (JT Saugumo taryba, 1990). Ši rezoliucija sudarė teisinį pagrindą 1991 m. Prasidėjusiam Persijos įlankos karui, kuris baigėsi Kuveito išlaisvinimu. Verta pažymėti, kad JT Saugumo Taryba ne tik greitai reagavo, bet ir sugebėjo suderinti teisinius bei politinius atsakus, numatyti aiškų veiksmų planą ir užtikrinti sankcijų vykdymą globaliu mastu. Šio proceso metu buvo suformuotas labai svarbus teisinis precedentas – tarptautinė bendruomenė ne tik formaliai pripažino agresiją, bet ir operatyviai ėmėsi priemonių, grindžiamų tarptautine teise, kurios paskirtis – ne tik pasmerkti, bet ir atkurti pažeistą teisės tvarką. Tai leidžia Irako invazijos atvejį vertinti ne tik kaip geopolitinę krizę, bet ir kaip pavyzdį, kaip tarptautinės teisės normos gali būti realiai taikomos, kai egzistuoja vieninga tarptautinė valia.

JTST rezoliucija Nr. 661 buvo esminis dokumentas, kuriuo buvo nustatyti ekonominiai ir finansiniai ribojimai. Remiantis šia rezoliucija, visos valstybės narės privalėjo nutraukti importą iš Irako ir Kuveito, taip pat uždrausti eksportą į šias šalis, išskyrus humanitarinę pagalbą. Taip pat visoms valstybėms buvo įsakyta „iššaldyti bet kokią turtą ar lėšas, priklausančias Irako vyriausybei ar jos kontroliuojamiems subjektams, įskaitant valstybei priklausančius bankus“. Sankcijų mechanizmas buvo pagrįstas JT Chartijos VII skyriumi, kuris suteikia Saugumo Tarybai teisę nustatyti priemones, kai kyla grėsmė taikai. Tai reiškia, kad visos JT narės buvo teisiškai įpareigosios vykdyti šias sankcijas. Kolektyvinė sankcijų struktūra leido įgyvendinti iššaldymą visapusiškai ir nuosekliai.

Pažymėtina, kad iššaldymas buvo taikomas ne tik centrinės valdžios finansiniams resursams, bet ir platesniam Irako valstybinių įmonių, bankų bei jų užsienio padalinių turtui. Pavyzdžiui, Irako nacionalinis bankas turėjo sąskaitų keliuose Europos ir Azijos bankuose, kurios buvo iššaldytos nedelsiant. Taip pat iššaldytos buvo ir pajamos iš Irako naftos eksporto, kurios tuo metu sudarė didžiąją dalį valstybės biudžeto ir nors šis iššaldymas skyrėsi nuo konfiskavimo – tai buvo laikina priemonė, kuria siekiama neleisti naudoti turto (Gray, 2018). Tačiau svarbu pabrėžti, kad ilgainiui iššaldytas turtas buvo pervestas į JT Kompensacinį fondą, o tai, nors ir nenurodyta kaip konfiskavimas, faktiškai atitiko konfiskavimo reikšmę, nes nebuvo planuojama šio turto grąžinti (Fox, 2013). Tokiame kontekste iššaldymas tapo pirmuoju globaliu teisiškai sankcionuotu valstybės turto apribojimu, įgyvendintu per JT sistemą. Tai buvo precedentas, parodęs, kad valstybės turtas gali būti iššaldytas ne tik dėl baudžiamosios atsakomybės, bet ir dėl plataus masto tarptautinės teisės pažeidimo – agresijos. Praktikoje iššaldymas paveikė daugiau nei 10 mlrd. JAV dolerių vertės turtą, laikytą įvairiose

jurisdikcijose. Šis turtas apėmė valiutines atsargas, investicinius portfelius, nekilnojamąjį turtą ir kitus finansinius instrumentus. Ilgainiui šis turtas buvo naudojamas kaip pagrindinis šaltinis finansuoti JT Kompensacinei komisijai.

Nepaisant sankcijų efektyvumo trumpuoju laikotarpiu, ilgainiui jų poveikis buvo dvejopas. Kai kurie tyrėjai nurodo, kad per didelis sankcijų mastas prisidėjo prie humanitarinės krizės Irake – trūko maisto, medikamentų, buvo paveiktos labiausiai pažeidžiamos visuomenės grupės (Bassiouni, 2002). Taigi, įšaldymo priemonė, nors ir teisiškai pagrįsta, buvo susijusi su socialinėmis ir etinėmis dilemomis, kurios aktualios ir šiuolaikiniuose diskursuose apie sankcijų poveikį valstybei ir piliečiui.

4.1.2. JT Kompensacinės komisijos įsteigimas

Tarptautinės teisės raidoje Jungtinių Tautų Kompensacinės komisijos (angl. *United Nations Compensation Commission*) (toliau– UNCC) įsteigimas laikytinas unikaliu ir precedento neturinčiu žingsniu. Ji buvo sukurta 1991 m. JT Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 687, kuria Irakas buvo oficialiai pripažintas atsakingu už žalą, padarytą dėl jo įvykdytos agresijos prieš Kuveitą (JT Saugumo Taryba, 1991). Ši rezoliucija ne tik įtvirtino Irako atsakomybę, bet ir apibrėžė mechanizmą, kuriuo pagrindu buvo ketinama įgyvendinti žalos atlyginimą. UNCC buvo įkurta kaip nepriklausomas JT Generaliniam Sekretoriui pavaldus organas, turėjęs aiškų tikslą: nustatyti, vertinti ir išmokėti kompensacijas asmenims, įmonėms, tarptautinėms organizacijoms bei valstybėms, kurios patyrė žalą dėl Irako invazijos ir okupacijos Kuveite. UNCC buvo įsteigta JT Biure Ženevoje, o jos veikla buvo finansuojama iš specialaus kompensacinio fondo, kurį sudarė Irako naftos eksporto pajamos. Ši schema tapo žinoma kaip „nafta už maistą“ programa (angl. *Oil-for-Food Programme*), kuri buvo grindžiama automatinio tam tikros dalies pajamų pervedimu į UNCC fondą. Tai buvo itin svarbus mechanizmas, leidęs užtikrinti, kad kompensacijos būtų mokamos iš pačios agresorės išteklių, o ne iš donorų indėlių (UNCC, 2005).

UNCC priėmė daugiau nei 2,6 mln. pretenzijų iš daugiau nei 100 valstybių. Iš jų apie 1,5 mln. buvo patenkintos. Bendra patvirtinta kompensacijų suma siekė 52,4 mlrd. JAV dolerių, kuri buvo išmokėta iki 2022 m. Tai daro UNCC didžiausiu iki šiol įgyvendintu tarptautiniu žalos atlyginimo mechanizmu, grindžiamu valstybės atsakomybe už agresiją (UNCC, 2022). Vertinimo procesai UNCC buvo griežtai reglamentuoti: paraiškos buvo suskirstytos į

kategorijas priklausomai nuo reikalaujamos sumos ir žalos pobūdžio. Pavyzdžiui, A kategorija buvo skirta individualiems asmenims, kurie buvo priversti palikti Kuveitą ar Iraką, o D kategorija – įmonėms, patyrusioms verslo nuostolių. Toks sisteminis požiūris užtikrino, kad pretenzijos būtų nagrinėjamos objektyviai ir remiantis aiškiais kriterijais (Bassiouni, 2002). Komisijos darbą lydėjo tiek pripažinimas, tiek kritika. Viena vertus, UNCC buvo vertinama kaip inovatyvus ir veiksmingas tarptautinės teisės instrumentas, leidžiantis kolektyviai įgyvendinti valstybės atsakomybę, kita vertus, kai kurie tyrėjai pabrėžė, kad didelis pretenzijų skaičius ir politinis spaudimas galėjo turėti įtakos sprendimų kokybei. Taip pat kilo klausimų dėl „moralinės lygybės“ – ar visos žalos formos, pavyzdžiui, individualūs žmogaus teisių pažeidimai, buvo adekvačiai įvertintos finansiniu aspektu (de Greiff, 2006). Nepaisant to, UNCC buvo svarbus eksperimentas tarptautinėje teisėje, kuris padėjo suformuoti modelį, kaip galima efektyviai naudoti agresorės valstybės išteklius žalos atlyginimui. Tai buvo ne tik teisinis, bet ir politinis laimėjimas – valstybės, veikiančios per JT sistemą, sugebėjo įgyvendinti atskaitomybės principą be tiesioginio tarptautinio tribunolo ar karinės okupacijos. UNCC veikla buvo užbaigta 2022 m., kai Irakas išmokėjo paskutines kompensacijas. JT Saugumo Taryba priėmė rezoliuciją Nr. 2621, kuria formaliai patvirtino, kad visos pareigos pagal UNCC mechanizmą yra įvykdytos (JT Saugumo taryba, 2022). Taip buvo padėtas taškas viename iš svarbiausių tarptautinės atsakomybės įgyvendinimo procesų.

4.1.3. Turto konfiskavimo teisinis pagrindas ir mechanizmas Irako atveju

Nors JT Saugumo Tarybos rezoliucijose formaliai buvo kalbama apie Irako valstybinio turto įšaldymą, faktiškai šis turtas buvo perimtas ir panaudotas kompensaciniams tikslams, o tai atitiko klasikinį turto konfiskavimo teisinį turinį. Šiame kontekste svarbu atskirti dvi sąvokas: įšaldymas reiškia laikiną turto naudojimo ribojimą, paliekant nuosavybės teisę valstybei, o konfiskavimas tai turto perleidimas, kai prarandama nuosavybės teisė ir nėra numatoma jos grąžinimo galimybė (Fox, 2013). Nors nei JTST rezoliucija Nr. 661, nei Nr. 687 tiesiogiai nevartojo termino „konfiskacija“, praktikoje įšaldytas Irako turtas buvo pervestas į JT Kompensacinį fondą ir tapo JT valdomu ištekliumi, skirtu žalos atlyginimui. Tai reiškia, kad turtas iš Irako buvo faktiškai paimtas be sutikimo ir be grąžinimo galimybės. Tokiu būdu šis įšaldymas virto teisėtu, kolektyviai sankcionuotu konfiskavimu. JT Chartijos VII skyrius suteikia JTST galimybę taikyti „privalomas priemones“ valstybėms, kurios kelia grėsmę tarptautinei taikai. Remiantis 25 straipsniu, visos JT narės yra įpareigosotos vykdyti Tarybos sprendimus. Taigi turto konfiskavimas, įgyvendintas per UNCC, buvo grindžiamas kolektyviniu, ne vienašališku sprendimu. Priešingai nei vienašališkas sankcijų taikymas (pvz., JAV ar ES sprendimais), šiuo atveju turtas buvo perimtas remiantis JTST sprendimais, patvirtintais visų penkių nuolatinių narių. Šis vieningumas suteikė veiksmams didelį tarptautinį teisėtumą ir apsaugojo nuo selektyvumo kritikos. Taip pat pažymėtina, kad nėra dokumentų kuriuose būtų svarstytas Irako turto grąžinimas. Priešingai – JTST ir UNCC veiksmuose buvo aiškiai numatyta, kad visa lėšų suma bus skirta žalai atlyginti. Ši situacija sustiprino argumentą, kad tai buvo nebe laikinas įšaldymas, o visavertis teisėtas konfiskavimas. Turto perėmimo įgyvendinimas buvo techniniu požiūriu koordinuotas – naftos eksporto pajamos buvo nukreipiamos į JT administruojamas sąskaitas, o jų panaudojimas buvo kontroliuojamas pagal griežtus reikalavimus. Kiekvienas išmokėjimas buvo grindžiamas UNCC priimtais sprendimais, o visos operacijos buvo audituojamos ir dokumentuojamos, siekiant užtikrinti skaidrumą ir atskaitomybę (UNCC, 2005). Šis modelis tapo precedentas tarptautinėje teisėje, kuris iki šiol išlieka vienintelis kolektyvinio turto konfiskavimo pavyzdys remiantis JTST sprendimais. Jis buvo minimas kaip analoginis atvejis diskusijose dėl Rusijos valstybės turto įšaldymo ir galimo panaudojimo Ukrainos atstatymui. Tačiau, kaip pažymi dauguma teisės mokslininkų, Irako atvejis buvo įmanomas tik dėl unikalios situacijos – tarptautinės bendruomenės vienybės, aiškos agresijos kvalifikacijos ir JTST veikimo be veto blokados.

4.1.4. Politiniai ir teisiniai iššūkiai

Nepaisant to, kad JT Kompensacinė komisija ir JT Saugumo Tarybos veiksmai Irako atveju dažnai vertinami kaip sėkmingiausias tarptautinės teisės instrumentas agresoriaus atsakomybei įgyvendinti, šis mechanizmas susidūrė su reikšmingais politiniais ir teisiniais iššūkiais, kurie atskleidė ribas ir rizikas tokio pobūdžio priemonių taikymo praktikoje. Vienas iš ryškiausių iššūkių buvo susijęs su JT įvestų plataus masto sankcijų poveikiu Irako civiliams gyventojams. Nors sankcijų tikslas buvo paveikti Irako režimą ir užtikrinti tarptautinės teisės normų laikymąsi, jų taikymas sukėlė humanitarinę krizę, ypač vaikų mirties rodiklių, maisto trūkumo ir sveikatos apsaugos degradacijos kontekste. Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) ir UNICEF ataskaitose nurodyta, kad per pirmuosius sankcijų metus vaikų mirtingumas Irake padvigubėjo, o suaugusiųjų gyvenimo trukmė reikšmingai sumažėjo (Garfield, 1999). Tai paskatino diskusijas apie sankcijų proporcingumą ir jų atitikimą tarptautinės humanitarinės teisės principams, ypač susijusiems su žmogaus teisių apsauga.

Turto konfiskavimo mechanizmas, įgyvendintas per JT Kompensacinį fondą, sukėlė diskusijų dėl valstybės nuosavybės teisės apsaugos ir suvereniteto ribų. Teoriškai JTST turi įgaliojimus įšaldyti ir net konfiskuoti valstybės turtą, kai tai būtina tarptautinei taikai užtikrinti. Tačiau praktikoje, kai Irako lėšos buvo panaudotos be jos sutikimo, kilo klausimų dėl precedento, kuris ateityje galėtų būti interpretuojamas kaip pateisinimas kolektyviniam turto perėmimui be tarptautinio arbitražo ar teismo sprendimo (Fox, 2013). Tai aktualu vertinant teisinius skirtumus tarp sankcijų, konfiskavimo ir restitucijos. Sankcijos paprastai laikomos laikina priemone, o konfiskavimas – galutine. Irako atveju tarptautinė bendruomenė ne tik nesiūlė restitucijos galimybių, bet ir laikė konfiskavimą galutiniu sprendimu – tai išryškino dilemą tarp teisėtumo ir realios galios. UNCC, nors ir laikyta viena iš geriausiai veikusių tarptautinių institucijų, susidūrė su skaidrumo ir efektyvumo iššūkiais. Dalis valstybių ir nevyriausybinų organizacijų kritikavo Komisiją dėl nepakankamai viešos komunikacijos, riboto aiškumo dėl sprendimų motyvų, bei skirtingo paraiškų vertinimo griežtumo priklausomai nuo reikalavimo dydžio ar pareiškėjo kilmės šalies (de Greiff, 2006). Be to, buvo išreikšta nuomonė, kad kai kurios kompensacijos buvo per didelės (ypač verslo nuostoliams), o tuo metu paprasti piliečiai, kurie patyrė traumų, netekčių ar prarado artimuosius, gavo santykinai mažas išmokas. Taipogi kai kurie tarptautinės teisės ekspertai nurodė, kad tokio pobūdžio mechanizmas būtų sunkiai įgyvendinamas, jei agresiją būtų įvykdžiusi ne maža ar regioninė valstybė, bet viena iš JTST nuolatinių narių. Šiuo atžvilgiu Irako atvejis dažnai laikomas politiškai „patogiu“, nes prieš jį

buvo lengva mobilizuoti tarptautinį sutarimą. Taigi galima teigti, kad UNCC sėkmė daugiausia priklausė nuo politinių aplinkybių, o ne vien teisinės struktūros. Tai kelia klausimą, ar tokie mechanizmai yra universalūs, ar tik išimtis, įmanoma tik esant palankioms politinėms sąlygoms.

4.1.5. Reikšmė šiuolaikinei tarptautinei teisei

Irako invazijos į Kuveitą atvejis ir jo teisinis bei institucinės atsakomybės suvaldymas per JT Saugumo Tarybos sankcijas ir JT Kompensacinės komisijos veiklą tebėra vienas ryškiausių pavyzdžių, kai tarptautinės teisės normos buvo ne tik deklaratyviai taikomos, bet ir praktiškai įgyvendintos. Šis atvejis laikomas tarptautinės atsakomybės už agresiją teisinio įtvirtinimo viršūne, turinčia aiškų precedento pobūdį. Pirmiausia, Irako atvejis pademonstravo, kad tarptautinė bendruomenė, veikdama per JT institucinę struktūrą, gali sukurti efektyvų mechanizmą, leidžiantį ne tik identifikuoti valstybės agresoriaus veiksmus, bet ir pritaikyti realias atsakomybes priemones – turto iššaldymą, konfiskavimą ir kompensacijas. Toks mechanizmas buvo grįstas JT Chartijos VII skyriumi ir kolektyviniu sprendimų pagrindu, todėl turėjo stiprų teisinį ir politinį svorį (Gray, 2018). Nors UNCC modelis buvo sukurtas specifinėmis geopolitinėmis aplinkybėmis – pasauliui išeinant iš Šaltojo karo, kai Saugumo Taryboje vyravo neįprasta vienybė, pats modelis šiandien dažnai cituojamas kaip pagrindas analogiškomis diskusijoms. Vienas ryškiausių to pavyzdžių – diskusijos dėl Rusijos valstybės turto iššaldymo ir galimo panaudojimo Ukrainos atstatymui. Skirtumas tarp Irako ir Rusijos situacijų slypi ne tiek teisinėje kvalifikacijoje, kiek institucinėse galimybėse. Rusija yra JTST nuolatinė narė turinti veto teisę, todėl panašus mechanizmas negali būti įgyvendintas JT pagrindu. Irako atvejis taip pat sustiprino tarptautinės teisės normų, tokių kaip agresijos draudimas, svarbą ir parodė, kad šios normos nėra tik deklaratyvios. Jungtinių Tautų veikla Irako atveju padėjo sukurti ne tik teisinį precedentą, bet ir normatyvinį signalą kitoms valstybėms, kad pažeidimai nebus toleruojami be pasekmių. Šis atvejis taip pat sustiprino principą, kad valstybės gali prarasti tam tikras savo teises, įskaitant teisę į turtą, jei jos grubiai pažeidžia tarptautinę taiką ir saugumą. Tačiau nepaisant sėkmės, Irako modelis nebuvo be trūkumų. Kaip jau buvo minėta ankstesniuose poskyriuose, humanitarinė krizė, kilusi dėl plataus masto sankcijų, parodė, kad net ir teisėtos priemonės gali turėti neigiamų pasekmių civiliams. Tai skatina diskusijas apie proporcingumo ir efektyvumo balansą sankcijų taikyme.

Galima teigti, kad Irako invazijos atvejis išlieka išskirtiniu pavyzdžiu, kaip tarptautinė teisė, institucinis bendradarbiavimas ir kolektyvinė valia gali susiliesti į efektyvų teisinės atsakomybės įgyvendinimo mechanizmą. Šis precedentas įtvirtino, kad valstybės agresorės turtas gali būti perimtas ir panaudotas žalos atlyginimui teisėtu pagrindu, jei yra pakankamas tarptautinis konsensusas.

4.2. Libijos krizės atvejis

4.2.1. Tarptautinės bendruomenės reakcija į Libijos krizę

2011 m. pradžioje Libijoje kilusi politinė krizė, išaugusi iš „Arabų pavasario“ judėjimo, greitai virto plataus masto konfliktu, kai diktatorius Muammar al Kaddafi ėmėsi žiaurių priemonių prieš civilius protestuotojus.

Pirmasis esminis tarptautinis žingsnis buvo 2011 m. vasario 26 d. JT Saugumo Tarybos priimta rezoliucija Nr. 1970, kuri rėmėsi JT Chartijos VII skyriumi, suteikiančiu Tarybai teisę imtis privalomų veiksmų tarptautinės taikos ir saugumo užtikrinimui (JT Saugumo taryba, 2011). Šia Jungtinių Tautų rezoliucija buvo įvestos plataus masto tarptautinės sankcijos Libijos režimui, siekiant sustabdyti smurtą prieš civilius gyventojus. Pagrindinės priemonės apėmė: ginklų embargą, apribojantį režimo prieigą prie karinių išteklių, taip pat kelionių draudimus, taikomus Muammar al Kaddafi šeimos nariams ir artimiausiems bendražygiams, bei turto įšaldymą, kuris užtikrino, kad užsienyje laikomi Muammar al Kaddafi ir jo aplinkos finansiniai ištekliai negalėtų būti panaudoti tolesnei represinei veiklai. Po kelių savaičių, blogėjant humanitarinei situacijai, 2011 m. kovo 17 d. JTST priėmė rezoliuciją Nr. 1973, kuri suteikė teisę imtis „visų būtinų priemonių“ civilių apsaugai – tai apėmė ne tik diplomatinę, bet ir karinę įsikišimą (JT Saugumo taryba, 2011). Svarbiausias šios rezoliucijos elementas buvo „neskridimo zonos“ virš Libijos nustatymas, kurią vėliau įgyvendino NATO vadovaujamos pajėgos. Tai buvo precedento neturintis atvejis, kai Taryba, siekdama apsaugoti gyventojus nuo valstybės režimo, sankcionavo karinį įsikišimą pagal atsakomybės apsaugoti doktriną (angl. *R2P – Responsibility to Protect*) doktriną (Thakur, 2013). Verta pažymėti, kad stiprus atsakas buvo ne tik iš tarybos bet ir regioninių organizacijų tokių kaip ES, Arabų Lygos ir Afrikos sąjungos, kurios pasmerkė karinius veiksmus ir rėmė opoziciją (Pattison, 2011). Libijos krizė paskatino retą konsensumą tiek JTST, tiek regioninių organizacijų lygmeniu. Svarbu pažymėti, kad šis atsakas buvo unikalus dėl plataus masto ir koordinacijos, taip pat dėl sankcijų, kurios apėmė ne tik įprastą diplomatinių ryšių nutraukimą, bet ir finansinio turto įšaldymą bei TBT teisinį persekiojimą. Ši tarptautinė reakcija buvo pavyzdys, kaip greitai ir efektyviai tarptautinė teisė gali būti mobilizuota ginant žmogaus teises ir užkertant kelią galimiems nusikaltimams žmogiškumui. Vis dėlto, kaip rodo tolesni įvykiai, teisiniai mechanizmai buvo efektyvesni įšaldant turtą nei jį panaudojant Libijos rekonstrukcijai, o tai atskleidė tarptautinės teisės veikimo ribas praktikoje.

4.2.2. Libijos turto įšaldymas: teisiniai iššūkiai ir Libyan Investment Authority (LIA) atvejis

Tarptautinės sankcijos, skirtos apriboti autoritarinių režimų galimybes naudoti finansinius išteklius represiniams veiksams, nėra naujas reiškinys tarptautinėje teisėje. Vis dėlto Libijos atvejis 2011 m. išsiskyrė greitu ir koordinuotu tarptautiniu atsaku, kurio mastas buvo beprecedentis. Reaguodama į Muammaro Kaddafi režimo smurtinius veiksmus prieš civilius, JT Saugumo Taryba priėmė rezoliuciją Nr. 1970, kuria buvo numatytas viso Kaddafi ir jo artimiausios aplinkos turto – įskaitant banko sąskaitas, nekilnojamąjį turtą, vertybinius popierius ir kitus aktyvus – įšaldymas valstybėse narėse (JT Saugumo taryba, 2011). Turto įšaldymas šiuo atveju buvo siejamas ne tik su siekiu apriboti režimo finansavimo galimybes, bet ir su siekiu išsaugoti Libijos turtą vėlesnei rekonstrukcijai. Vėliau priimta papildoma rezoliucija Nr. 1973 išplėtė sankcijų taikymo sritį ir apėmė pagrindines Libijos finansines institucijas: Libijos centrinę banką, Libijos užsienio banką bei Libyan Investment Authority (LIA). Pastaroji, kaip didžiausia Libijos suvereni turto valdymo institucija, valdė daugiau nei 70 mlrd. JAV dolerių vertės turtą, išskaidytą po visą pasaulį – nuo nekilnojamojo turto Londone ir Paryžiuje iki investicijų į tokias korporacijas kaip „Goldman Sachs“, „BP“, „Unicredit“ ar „Total“ (Henn, 2022;). LIA įkurta 2006 m. kaip valstybės ekonominio stabilumo garantas, turėjo veikti nepriklausomai, tačiau realybėje ji buvo stipriai susijusi su režimu. Daugelis jos valdymo struktūros narių buvo artimi režimo nariai, fondas veikė be nepriklausomo audito, o jo sprendimai dažnai buvo politiškai motyvuoti. Tai nulėmė, kad sankcijos tiesiogiai palietė LIA veiklą – visas jos turtas buvo įšaldytas, todėl fondas neteko galimybių valdyti rizikingų investicijų ar atlikti finansinius sprendimus. Libijos atveju, nebuvo sukurta aiški tarptautinė teisinė struktūra, kuri leistų įšaldytą turtą konfiskuoti ar nukreipti konkrečioms tikslams. Priešingai nei Irako atveju, kai buvo įsteigta JT Kompensacinė komisija, Libijos sankcijų mechanizmas neturėjo institucinės infrastruktūros, kuri leistų centralizuotai ir koordinuotai administruoti įšaldytą turtą. Dėl šios priežasties dauguma LIA pateiktų prašymų JT sankcijų komitetui – leidimų reinvestuoti lėšas, koreguoti rizikingus portfelius ar keisti įmonių valdymą, buvo atmesti arba vilkinami, nes nebuvo vieningo tarptautinio sutarimo dėl sankcijų režimo lankstumo. Tuo tarpu fondas patyrė milijardinius nuostolius – vien per pirmuosius penkerius metus po įšaldymo buvo prarasta daugiau nei 4 mlrd. JAV dolerių dėl negalėjimo optimizuoti investicijų struktūros (Dudley, 2022).

Vėlesniame etape, po režimo žlugimo LIA tapo ir vidinių Libijos konfliktų objektu – ją siekė kontroliuoti tiek Tripolio, tiek Tobruko vyriausybės. Toks institucinės kontrolės susiskaldymas

dar labiau komplikavo užsienio šalių sprendimus dėl įšaldyto turto, nes buvo neaišku, kuri valdžia turi teisę jį valdyti. Ši situacija atskleidžia didesnę tarptautinės teisės problemą – kaip sankcijų režimai turi būti taikomi suvereniems fondams bei kokios ribos egzistuoja tarp teisinių priemonių ir geopolitinių interesų. Nors LIA iš esmės buvo sukurta kaip ekonominė institucija, jos stipri asociacija su politiniu režimu pavertė ją politiškai pažeidžiamu taikiniu. Tarptautinė bendruomenė, nesant vieningo teisinio mechanizmo, liko be aiškaus kelio, kaip panaudoti šį turtą Libijos rekonstrukcijai ar humanitarinei pagalbai. LIA atvejis yra pavyzdys, kaip net ir ekonomiškai stiprios, globaliai integruotos institucijos, veikusios formaliai nepriklausomai, gali tapti sankcijų politikos įkaitėmis, kai trūksta aiškaus tarptautinio teisinio pagrindo. LIA turtas, iki šiol didžiausias įšaldytas suverenaus fondo kapitalas tarptautinės teisės istorijoje, išlieka simboliniu pavyzdžiu, kaip teisinis neapibrėžtumas gali paralyžiuoti tiek politinį, tiek finansinį veiksmingumą sankcijų įgyvendinimo procese.

4.2.3. Tarptautinės teisės aspektai Libijos atveju

Libijos turto įšaldymas, įgyvendintas pagal 2011 m. JT Saugumo Tarybos rezoliucijas, iškėlė sudėtingus klausimus dėl turto valdymo, suvereniteto, sankcijų teisėtumo ir jų ribų pagal tarptautinę teisę. Nors pačios sankcijos buvo grindžiamos teisėtais pagrindais – JT Chartijos VII skyriumi – jų poveikis ilguoju laikotarpiu, ypač atsižvelgiant į turto panaudojimo galimybes, sukėlė nemažai teisinių diskusijų. Pagal JT Chartijos 39–41 straipsnius, Saugumo Taryba turi teisę įvesti privalomas priemones, kai nustatoma, kad kyla grėsmė taikai, pažeidimas ar agresijos aktas. 2011 m. vasario mėn. priimta rezoliucija Nr. 1970 buvo pagrįsta šiuo skyriumi, o joje nurodytas tikslas – sustabdyti smurtą prieš civilius, išaldant režimo finansinius išteklius. Toks veiksmas, kai jis įgyvendinamas kolektyviai pagal JTST sprendimą, laikomas teisėtu pagal tarptautinę teisę, kadangi remiasi bendruoju saugumo ir taikos palaikymo tikslu (Gray, 2018). Tačiau nors tarptautinė teisė pripažįsta turto įšaldymo teisėtumą kaip prevencinę priemonę, turto konfiskavimas – jo nuosavybės perleidimas ar priverstinis paėmimas – reikalauja daug griežtesnių sąlygų. Tradiciškai tokio tipo veiksmai grindžiami nacionalinės teisės normomis, teismo sprendimais ar tarptautiniais susitarimais dėl bendradarbiavimo. Libijos atveju šių sąlygų trūko, nes nė viena JT rezoliucija (1970 ar 1973) tiesiogiai nenustatė konfiskavimo mechanizmo, todėl valstybės, kuriose buvo laikomas įšaldytas turtas, negalėjo vienašališkai nuspręsti jį perimti ar pervesti. Tai buvo pabrėžta daugelyje teisinių komentarų, įskaitant Europos Sąjungos institucijų analizę. Taip pat egzistuoja pagrindinis principas – valstybės suvereniteto ir jos nuosavybės neliečiamumo apsauga, kuris kyla iš bendrųjų tarptautinės teisės principų. Šis principas, įtvirtintas ir 2004 m. JT konvencijoje dėl valstybių imunitetų (UNCIS), numato, kad valstybės turtas, ypač jei jis naudojamas suvereniai veiklai yra apsaugotas nuo užsienio teismų jurisdikcijos ir vykdymo veiksmų (Fox, 2013). Tai reiškia, kad net esant sankcijoms, be aiškaus teisinio pagrindo konfiskacija būtų laikoma tarptautinės teisės pažeidimu. Dėl šios priežasties daugelis šalių, net ir palaikiusios sankcijų įšaldymą, atsargiai vertino galimybę turto panaudojimui – ne tik dėl teisinių prieštaravimų, bet ir dėl potencialios atsakomybės, jei tokie veiksmai vėliau būtų pripažinti neteisėtais. Be to, Libijos atveju iškilo ir klausimas, kas atstovauja valstybei. Po Muammar al Kaddafi režimo žlugimo Libijoje veikė keli konkurentiniai politiniai centrai, kurių kiekvienas pretendavo į teisėtą atstovavimą. Tarptautinės teisės praktikoje pripažinimas yra pagrindinė sąlyga, leidžianti vyriausybei valdyti valstybės turtą. JT Saugumo Tarybos sankcijų komitetas ne kartą gavo skirtingų frakcijų prašymų naudoti ar investuoti LIA turtą,

tačiau nesant konsensuso, dauguma šių prašymų liko nepatenkinti. Galiausiai, verta pažymėti, kad tarptautinės teisės srityje vis dar nėra aiškaus reguliavimo, kaip tvarkytis su įšaldytu valstybės turtu po režimo pasikeitimo ar konflikto. Nors tokie atvejai egzistuoja, kiekvienas jų yra individualiai unikalūs, o teisinių precedentų nepakanka sisteminiam mechanizmui pagrįsti.

4.2.4. Praktiniai iššūkiai ir pasekmės

Nors Libijos turto įšaldymas tarptautinėse jurisdikcijose 2011 m. buvo pagrįstas teisėtais JT Saugumo Tarybos sprendimais ir siekė užkirsti kelią režimo represiniams veiksams, ilgalaikėje perspektyvoje ši priemonė sukėlė daug praktinių iššūkių, tiek Libijai kaip valstybei, tiek tarptautinei bendruomenei, siekiančiai užtikrinti sankcijų veiksmingumą. Pirmiausia, turto įšaldymas reikšmingai apribojo Libijos valstybinių institucijų finansines galimybes, ypač per Libijos investicijų instituciją (LIA). Fondas negalėjo vykdyti aktyvios turto priežiūros, reorganizavimo ar reinvestavimo, todėl dešimtys milijardų dolerių vertės portfelis prarado reikšmingą dalį savo vertės. Kita vertus, tarptautinių bankų ir šalių elgsena įgyvendinant įšaldymo priemones buvo nevienoda. Kai kurios valstybės – tokios kaip Belgija – buvo apkaltintos leidusios automatiškai išmokėti palūkanas už LIA laikomus vertybinius popierius, nepaisant turto įšaldymo (VRT NWS, 2019). Šios išmokos, kurios siekė šimtus milijonų eurų, iškėlė klausimą, ar tokie veiksmai neprieštarauja sankcijų tikslams. Tai rodo nepakankamą tarptautinės koordinacijos lygį, kai reikia vienodai taikyti sudėtingas finansines sankcijas skirtingose jurisdikcijose. Kitas svarbus iššūkis buvo Libijos valdžios institucijų teisėtumo krizė. Po Kaddafi režimo žlugimo Libijoje išsivystė institucinė sumaištis, kai dvi ar daugiau konkuruojančių valdžių – viena Tripolyje, kita Tobruke – pretendavo į teisėtą valstybės atstovavimą. Tarptautinės finansų institucijos bei užsienio vyriausybės dažnai nežinojo, kuri iš šių vyriausybių gali priimti teisėtus sprendimus dėl įšaldyto turto. Tai lėmė praktiškai įšaldytą status quo, kai net esant galimybėms peržiūrėti ar tvarkyti investicijas, nebuvo institucinio subjekto, galinčio įgyvendinti sprendimus, kurie atitiktų JT sankcijų komiteto lūkesčius. Be to, nebuvo sukurta tarptautinio mechanizmo, leidžiančio panaudoti įšaldytą turtą Libijos rekonstrukcijai ar humanitariniams poreikiams. Skirtingai nei Irako atveju, kai po invazijos į Kuveitą buvo įsteigta JT Kompensacinė komisija (UNCC), Libijos atveju toks mechanizmas nesusiformavo. Tai reiškė, kad turtas nebuvo ne tik konfiskuotas, bet ir liko nepasiekiamas net ir labiausiai būtinoms socialinėms ar infrastruktūros reikmėms, o tuo pat metu – jo vertė

mažėjo (Shaw, 2021). Taip pat svarbu paminėti, kad dalies turto buvimo vieta ar savininkai buvo nežinomi. Dėl Kaddafi režimo pobūdžio, daugybė turto buvo investuota per tarpininkus, ofšorines kompanijas ar per netiesiogines struktūras. 2022 m. tarptautinių žurnalistinių tyrimų duomenimis paaiškėjo, kad šimtai milijonų dolerių Kaddafi šeimos turtų buvo laikomi per lengvai manipuliuojamas sistemas, o jų atsekamumas buvo komplikuo­tas dėl sąmoningo informacijos slėpimo (Henn, 2022). Šios aplinkybės ne tik apsunkino turto susigražinimą, bet ir kėlė riziką, kad jis vėl gali būti panaudotas nelegalioms veikloms. Be ekonominių ir teisinių iššūkių, įšaldymo priemonių taikymas sukėlė ir reputacinių bei politinių pasekmių. Daugelis libiečių visuomenės narių ir kai kurios politinės frakcijos pradėjo abejoti tarptautinės bendruomenės ketinimais, laikydami įšaldytą turtą užsienio šalių „šantažo įrankiu“. Tokie naratyvai sustiprino nepasitikėjimą Vakarų valstybėmis ir paskatino nacionalistinius judėjimus Libijoje, siekiančius atkurti pilną finansinį suverenumą bet kokia kaina (Megerisi, 2019). Galų gale, Libijos turto įšaldymo atvejis parodė, kad net ir turint stiprų politinį konsensą, sankcijų priemonės reikalauja ne tik teisinių, bet ir techninių, institucinės brandos bei koordinacijos išteklių. Libijos atvejis tapo precedentu, kuris aktualizuoja tarptautinės teisės ir sankcijų įgyvendinimo efektyvumo klausimus, ypač kalbant apie galimą Rusijos turto konfiskavimą.

4.2.5. Palyginimas su Irako atveju

Nors Irako ir Libijos atvejai dažnai pateikiami kaip pavyzdžiai, kai tarptautinė bendruomenė reagavo į rimtus tarptautinės teisės pažeidimus taikydama sankcijas ir įšaldydama valstybės turtą, jų skirtumai yra esminiai tiek teisiniu, tiek politiniu, tiek institucinės administracijos požiūriu. Pirmiausia, teisiniu pagrindu Irako invazija į Kuveitą 1990 m. buvo aiškiai įvardyta kaip agresijos aktas pagal JT Chartijos 2(4) straipsnį. JT Saugumo Taryba vieningai pripažino Irako atsakomybę ir įsteigė JT Kompensacinę komisiją (UNCC), kuri veikė kaip nepriklausomas kompensacijų mechanizmas (JT Saugumo taryba, 1991). Libijos atveju 2011 m. sankcijos buvo grindžiamos žmogaus teisių pažeidimų prevencija, be aiškos valstybės-agresorės koncepcijos (Gray, 2018). Antra Irako atveju veikė UNCC, kurios finansavimas buvo susietas su naftos eksporto pajamomis. Ji išmokėjo daugiau nei 52 mlrd. JAV dolerių kompensacijų (UNCC, 2022). Libijoje nebuvo sukurta panaši struktūra – turtas buvo įšaldytas nacionalinėse jurisdikcijose be centralizuoto mechanizmo jį panaudoti. Trečia, Irake įšaldytas turtas buvo de facto konfiskuotas ir pervestas JT fondams. Libijoje, priešingai, įšaldymas buvo laikina priemonė, nesant kolektyvinio sprendimo dėl konfiskavimo. Tai apribojo bet kokias iniciatyvas panaudoti šį turtą atstatymui ar kompensacijoms (Fox, 2013). Ketvirta, po režimo žlugimo Irake JT institucijos veikė vieningai, nes šalies valdymas buvo neutralizuotas. Libijoje dėl dviejų konkuruojančių vyriausybių – Tripolyje ir Tobruke, kilo tam tikras teisinis neapibrėžtumas, kuris trukdė tiek LIA veiklai, tiek tarptautinių šalių sprendimams dėl įšaldyto turto. Galiausiai, geopolitiniu ir reputaciniu aspektu Irako atveju sankcijų sistema sulaukė plataus palaikymo. Libijos atveju laikui bėgant kilo abejonių dėl Vakarų šalių ketinimų. Buvo teigiama, kad kai kurios valstybės, ypač Belgija, leido išmokėti palūkanas už įšaldytus aktyvus, taip pažeisdamos sankcijų logiką. Apibendrinant, Irako modelis buvo grindžiamas kolektyvine atsakomybe ir instituciniais mechanizmais, leidusiais efektyviai administruoti turtą. Libijos atveju politinė fragmentacija ir teisinis neapibrėžtumas nulėmė, kad net didelio masto įšaldytas turtas tapo neveiksniumi ištekliumi, nepadėjusiu šalies atsigavimui.

4.3. Rusijos Federacijos agresija prieš Ukrainą: tarptautinės teisės iššūkiai ir valstybės turto konfiskavimo perspektyvos

4.3.1. Rusijos invazija į Ukrainą: tarptautinės teisės pažeidimo kvalifikacija

2022 m. vasario 24 d. Rusijos Federacijos pradėta plataus masto karinė invazija į Ukrainą tapo vienu svarbiausių ir grėsmingiausių tarptautinės teisės pažeidimų XXI a. kontekste. Šis veiksmas buvo nedviprasmiškai įvardytas kaip neteisėta agresija, pažeidžianti esminius tarptautinės teisės principus – visų pirma, Jungtinių Tautų Chartijos 2 straipsnio 4 dalį, kuri draudžia grėsmę jėga ar jėgos panaudojimą prieš kitos valstybės suverenitetą ir teritorinį vientisumą (Shaw, 2021). JT Chartijos 2 str. 4 d. yra viena iš kertinių šiuolaikinės tarptautinės teisės normų, draudžianti bet kokią jėgos naudojimą tarptautiniuose santykiuose. Rusijos karinės operacijos, apimančios oro, sausumos ir jūrų pajėgų veiksmus Ukrainos teritorijoje, aiškiai pažeidė šią normą. Taip pat buvo pažeistas Budapešto memorandumas (1994), kuriuo Rusija, kartu su JAV ir Jungtine Karalyste, įsipareigojo gerbti Ukrainos suverenitetą mainais į branduolinio arsenalo atsisakymą. Tarptautinės bendruomenės reakcija buvo nedviprasmiška – dauguma valstybių invaziją įvardijo kaip agresijos aktą, remdamiesi 1974 m. JT Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 3314, kurioje išvardytos agresijos formos. Pagal šią rezoliuciją, agresija – tai pirmasis ginkluotųjų pajėgų panaudojimas prieš kitos valstybės teritoriją, o būtent toks buvo Rusijos veiksmas 2022 m. vasarį (JT Generalinė asamblėja, 1974). TTT 2022 m. kovo 16 d. paskelbė preliminarą nutartį byloje Ukraina prieš Rusijos Federaciją, kuria įpareigojo Rusiją nedelsiant nutraukti karinius veiksmus Ukrainos teritorijoje. TTT pažymėjo, kad nėra jokių įrodymų, jog Ukraina būtų dalyvavusi genocido veiksmuose, kaip tvirtino Rusijos pusė, todėl jos karinė intervencija negali būti laikoma teisėtu savigynos aktu (TTT, 2022). TBT 2023 m. kovo mėn. išdavė arešto orderį Vladimirui Putinui, kaltindamas jį atsakomybę už karo nusikaltimus, susijusius su vaikų deportacija iš Ukrainos. Tai pirmas kartas, kai TBT taiko asmeninę baudžiamąją atsakomybę tokio rango valstybės vadovui, vykdančiam karinę agresiją (TBT, 2023).

Rusijos veiksmai taip pat išryškino agresijos sampratos evoliuciją: nuo klasikinės karinės invazijos iki hibridinės agresijos, apimančios dezinformaciją, kibernetinius išpuolius, energetinį šantažą ir ekonominį spaudimą. Šie veiksmai, nors ir netradiciniai, vis labiau pripažįstami kaip galintys patekti į agresijos apibrėžimą, jei yra sistemiški ir nukreipti į kitos valstybės destabilizavimą. Tarptautinės organizacijos, įskaitant Europos Tarybą, JT Generalinę

Asamblėją ir Tarptautinės teisės komisiją, vieningai pripažino, kad Rusijos Federacija pažeidė pagrindinius tarptautinės teisės principus, įskaitant taikos išsaugojimo, suvereniteto ir teritorinio vientisumo normas (Europos Taryba, 2022).

Tarptautinės bendruomenės atsakas į Rusijos pradėtą karinę agresiją prieš Ukrainą 2022 m. buvo vienas plačiausių ir sistemiškiausių šiuolaikinėje tarptautinės teisės istorijoje. Be politinių ir diplomatinio pobūdžio veiksmų, svarbiausiu atsako elementu tapo sankcijų paketas, apėmęs diplomatinę izoliaciją, ekonomines ir finansines sankcijas, turto įšaldymą, kelionių draudimus bei karinių ir dvejojo naudojimo technologijų eksporto ribojimus. Šios priemonės buvo nukreiptos ne tik prieš Rusijos vyriausybę, bet ir prieš su režimu susijusius oligarchus, finansines institucijas bei stambias korporacijas. Vien Europos Sąjunga, JAV, Jungtinė Karalystė, Kanada ir jų partneriai įšaldė daugiau nei 300 mlrd. JAV dolerių vertės Rusijos centrinio banko užsienio valiutos rezervų (Europos taryba, 2023). Sankcijų esmė – apriboti Rusijos galimybes finansuoti karinę veiklą, tuo pačiu užtikrinant, kad įšaldyti ištekliai galėtų būti panaudoti potencialiai kompensacijai Ukrainai. Tiesa, tarptautinė bendruomenė susiduria su rimtais teisiniais iššūkiais: šiuo metu nėra vieningo kolektyvinio teisinio sprendimo, leidžiančio įšaldytą valstybinį turtą konfiskuoti ir nukreipti trečiajai šaliai. Nors tokios valstybės kaip Estija ar Kanada pasisako už aktyvų panaudojimą atstatymui, kitos šalys, tarp jų Belgija ir Vokietija, išreiškia atsargumą dėl potencialių tarptautinės teisės pažeidimų ir sisteminių padarinių pasaulio finansinei architektūrai (CSIS, 2024; Nizzero 2022,). Šiame kontekste aktualios diskusijos dėl galimybės panaudoti ne patį įšaldytą turtą, bet jo generuojamas palūkanas. Tokia alternatyva siūloma kaip tarpinis sprendimas tarp sankcijų efektyvumo ir teisėtumo apsaugos. Nors šis metodas nekelia tokių didelių teisinių abejonių kaip visiškas konfiskavimas, jis vis tiek reikalauja kruopštaus suderinimo su nacionaliniais teisės aktais, tarptautinėmis sutartimis bei investicijų apsaugos normomis.

4.3.2. Tarptautinės bendruomenės atsakas ir sankcijų režimas

Rusijos Federacijos karinę invaziją į Ukrainą 2022 m. tarptautinė bendruomenė pasitiko išskirtinai plataus masto reakcija, kuri peraugo į daugiapakopį sankcijų režimą, koordinuojamą tiek valstybiniu, tiek regioniniu bei tarptautiniu lygmeniu. Sankcijos apėmė diplomatines, ekonomines, finansines ir technologines priemones, kuriomis siekta ne tik izoliuoti Rusiją, bet ir sukurti teisinį bei praktinį pagrindą jos turto iššaldymui ir potencialiam panaudojimui karo padarytos žalos kompensavimui. Nepaisant JT Generalinės Asamblėjos aktyvumo, JT Saugumo Taryba liko neveiksni dėl Rusijos veto teisės. Nors Asamblėja priėmė keletą rezoliucijų, smerkiančių invaziją ir raginančių kurti mechanizmus žalos atlyginimui (pvz., ES-11/1 ir ES-11/6), jų poveikis liko simbolinis, nes jos nėra teisiškai privalomos (JT, 2022). Tai atskleidė JT institucinės sistemos ribotumą sprendžiant klausimus, susijusius su viena iš nuolatinių Saugumo Tarybos narių. Tuo tarpu ES ėmėsi aktyvių teisinių ir politinių veiksmų. Nuo 2022 m. iki 2024 m. buvo priimti trylika sankcijų paketų, apimančių tūkstančius asmenų ir juridinių subjektų. Sankcijos palietė Rusijos centrinę banką, riboję prieigą prie SWIFT sistemos ir nustatė platus eksporto-importo apribojimus (Europos Komisija, 2023). Vienas reikšmingiausių žingsnių – apie 200 mlrd. eurų vertės Rusijos centrinio banko rezervų iššaldymas tokiose institucijose kaip „Euroclear“, kurie tapo centriniu objektu diskusijose apie jų panaudojimą Ukrainos atstatymui (ES Taryba, 2024). JAV, JK, Kanada ir kitos šalys taip pat taikė plataus masto priemones. Jungtinės Valstijos pristatė REPO įstatymo projektą (angl. *Rebuilding Economic Prosperity and Opportunity for Ukrainians Act*), numatantį galimybę konfiskuoti kai kuriuos Rusijos aktyvus ir pervesti juos Ukrainos naudai (JAV Kongresas, 2023). Kanada 2022 m. tapo pirmąja valstybe, kurioje buvo priimti įstatymai, leidžiantys konfiskuoti išaldytą užsienio valstybės turtą žmogaus teisių pažeidimų pagrindu (Kanados Teisingumo ministerija, 2022). Jungtinė Karalystė taip pat iššaldė daugiau nei 20 mlrd. GBP vertės turto ir įsteigė Kovos su ekonominiais nusikaltimais tarnybą, kuri tiria turto kilmę ir vertina konfiskavimo galimybes (Jungtinės Karalystės parlamentas, 2023).

Tarptautinė koordinacija įgijo papildomą impulsą 2022 m. pabaigoje, kai G7 šalys paskelbė apie iniciatyvą kurti tarptautinį koordinavimo mechanizmą Rusijos turtui valdyti. Tuo metu Europos Komisija pasiūlė kelis teisinius modelius, įskaitant laikino turto valdymo ir palūkanų panaudojimo schemą, bei galimybę kurti ES lygmens mechanizmą suvereniam turtui konfiskuoti. Taip pat buvo svarstomas tarptautinio kompensacinio fondo sukūrimas, kuris veiktų nepriklausomai nuo JT mechanizmų ir būtų pagrįstas savanorišku valstybių įnašu bei

įšaldyto turto valdymu. Šie procesai atspindi reikšmingą transformaciją tarptautinėje teisėje ir sankcijų taikymo praktikoje – pirmą kartą tokio masto kolektyvinės priemonės taikomos be JTST sankcijos, remiantis bendru politiniu sutarimu ir teisinėmis nacionalinėmis iniciatyvomis. Visgi, nors šios iniciatyvos iš esmės siekia teisingumo ir atsakomybės, jos taip pat kelia iššūkių tarptautinės teisės stabilumui, ypač turto neliečiamumo ir suvereniteto kontekste. Tolesnis sankcijų veiksmingumas priklausys nuo kolektyvinės politinės valios, teisinio tikslumo ir koordinuoto mechanizmo, galinčio konvertuoti įšaldytą turtą į realią paramą karo paveiktoms šalims.

4.3.3. Teisinės problemos dėl suverenaus Rusijos Federacijos turto konfiskavimo

Nepaisant plataus tarptautinio atsako į Rusijos Federacijos agresiją prieš Ukrainą ir tūkstantinių mastų sankcijų paketą, vienas iš sudėtingiausių klausimų išlieka suverenaus turto konfiskavimo teisėtumas. Nors daugiau kaip 300 mlrd. JAV dolerių vertės Rusijos centrinio banko rezervų buvo įšaldyti įvairiose jurisdikcijose, šių lėšų konfiskavimas ir panaudojimas kaip kompensacija už karo sukeltą žalą susiduria su reikšmingais tarptautinės teisės apribojimais. Pagrindiniu teisiniu barjeru išlieka valstybės suverenaus imuniteto principas, kuris saugo užsienio valstybių turtą nuo kitų valstybių teismų jurisdikcijos bei vykdymo veiksmų. Šis principas įtvirtintas 1972 m. Europos konvencijoje dėl valstybės imuniteto bei 2004 m. Jungtinių Tautų Tarptautinės teisės komisijos konvencijoje dėl valstybių ir jų turto imuniteto. Imunitetas skirstomas į dvi pagrindines formas: jurisdikcijos imunitetą – kai valstybė negali būti patraukta į teismą be savo sutikimo, ir vykdymo imunitetą – kai net esant teismo sprendimui, valstybės turtas negali būti perimtas be išankstinio valstybės sutikimo. Rusijos centrinio banko rezervai, laikomi tokiose institucijose kaip „Euroclear“ ar JAV Federalinis rezervų bankas, laikytini suvereniuoju turtu ir todėl formaliai saugomi šio imuniteto režimo. Europos Komisija yra pažymėjusi, kad esamas ES teisės pagrindas leidžia tik įšaldyti, bet ne konfiskuoti suverenų turtą, todėl būtų reikalinga sukurti specialų teisės aktą ar mechanizmą. Teisinė diskusija dažnai remiasi jau aptartu Irako precedentu, tačiau Rusijos atveju tokios rezoliucijos priėmimas yra neįmanomas dėl jos, kaip nuolatinės Tarybos narės, veto teisės (JT Saugumo taryba, 1991). Dėl šios priežasties kai kurie teisininkai siūlo „kolektyvinio sprendimo“ arba „kolegialios teisės“ modelį, pagal kurį valstybės vieningai sutaria dėl specifinio mechanizmo, leidžiančio perimti suverenią nuosavybę tarptautinės teisės kontekste. Tačiau toks modelis susilaukia kritikos dėl galimo pavojaus tarptautinei finansų sistemai ir turto neliečiamumo normų išsaugojimui. Dar vienas aspektas – skirtis tarp suverenaus ir komercinio pobūdžio turto. Kai kurios jurisdikcijos, ypač JAV, leidžia konfiskuoti valstybės valdomų įmonių ar komercinės paskirties turto dalį, jei įrodoma, kad turtas naudojamas ne valstybinėms funkcijoms, bet pelno siekiantiems tikslams. Tai teoriškai galėtų atverti galimybę konfiskuoti dalį Rusijos komercinių aktyvų, tačiau tai reikalauja atskirų teismo procesų, įrodymų ir specifinio teisinio pagrindo kiekvienoje jurisdikcijoje. Atsižvelgiant į aukščiau nurodytus apribojimus, šiuo metu svarstomi keli alternatyvūs teisiniai modeliai. Tarp jų – tarptautinio kompensacinio fondo kūrimas, kuriam valstybės savanoriškai perleistų įšaldytus aktyvus. Taip pat siūloma steigti specialią tarptautinę jurisdikciją arba

tribunolą, kuris priimtų sprendimus dėl žalos atlyginimo pagal tarptautinės teisės principus. Kai kurios šalys, tokios kaip Kanada ar JAV, jau yra pakeitusios savo nacionalinius įstatymus, kad šie leistų taikyti „atpildomojo teisingumo“ išimtis nuo suverenaus imuniteto. Bendrai galima teigti, kad nors suverenaus turto konfiskavimas Rusijos atveju susiduria su reikšmingais teisiniais barjeriais, tarptautinė bendruomenė aktyviai ieško teisėtų ir politiškai priimtinių būdų paversti įšaldytą turtą realia parama Ukrainos atstatymui. Dabartinė situacija reikalauja tarptautinio teisinio kūrybingumo ir bendradarbiavimo, siekiant suderinti tarptautinės teisės principus su karo padarinių kompensavimo tikslais.

4.3.4. Teisinės ir institucinės alternatyvos Rusijos įšaldyto turto konfiskavimui

Tarptautinės teisės normos, saugančios valstybių suverenaus turto neliečiamumą ir JT Saugumo Tarybos neveiknumas dėl Rusijos veto teisės riboja tradicinius atsakomybės už agresiją įgyvendinimo kelius. Atsižvelgiant į šias aplinkybes, tarptautinė bendruomenė pradėjo aktyviai svarstyti alternatyvius teisinius ir institucinės atsakomybės modelius, kurie leistų teisėtai ir praktiškai panaudoti įšaldytą Rusijos turtą kaip kompensacinį mechanizmą Ukrainai. Vienas realiausiai vertinamų sprendimų – tarptautinio kompensacinio fondo sukūrimas, į kurį valstybės galėtų savanoriškai pervesti įšaldytą Rusijos turtą ar jo dalį. Toks fondas galėtų būti administruojamas patikimos daugiašalės institucijos, pavyzdžiui, Pasaulio banko ar Europos rekonstrukcijos ir plėtros banko, o jo paskirtis – finansuoti Ukrainos infrastruktūros atstatymą, teikti humanitarinę pagalbą ir kompensuoti civiliams gyventojams padarytą žalą. Fondo pranašumas – lankstumas: savanoriškas įnašas leidžia apeiti tiesioginio konfiskavimo teisinį sudėtingumą. Visgi šis modelis nėra be trūkumų, nes valstybės gali nenorėti dalyvauti, o Rusija gali siekti tarptautinės atsakomybės už turto praradimą (WRMC, 2022). Kita svarstoma alternatyva – specialaus tribunolo steigimas, kuris būtų skirtas agresijos nusikaltimui tirti ir spręsti dėl žalos atlyginimo. Tokį mechanizmą palaikė Europos Parlamentas, Europos Taryba ir kelios valstybės narės, tarp jų Estija, Lietuva bei Nyderlandai. Tribunolo sprendimais pagrįstas turto konfiskavimas galėtų įgyti teisėtumo statusą, panašiai kaip tai vyko Irako atveju JT Kompensacinės komisijos pagrindu. Tačiau šis kelias reikalauja papildomos teisinės bazės, nes TBT šiuo metu neturi jurisdikcijos agresijos nusikaltimų atžvilgiu, kai juos vykdo valstybė, kuri nėra ratifikavusi Romos statuto pataisų. Trečiasis būdas – nacionalinių įstatymų keitimas, leidžiantis atskirų valstybių teismams arba vyriausybėms konfiskuoti turtą. Kanada 2022 m.

tapo pirmąją valstybę, įteisinusia galimybę konfiskuoti įšaldytą užsienio valstybės turtą ir jį panaudoti žmogaus teisių pažeidimams kompensuoti. ES diskutuojama apie galimybę laikinai investuoti įšaldytą turtą ir naudoti jo grąžą Ukrainos atstatymui – taip išvengiant tiesioginio nuosavybės perleidimo (Europos Komisija, 2023). Taip pat siūloma kolektyvinio teisės aiškinimo iniciatyva, pagal kurią valstybės priimtų bendrą deklaraciją, kad agresiją vykdančios valstybės turtas netenka imuniteto, kai jis tampa atsakomybės objektu. Nors tokia deklaracija neturėtų privalomos teisinės galios, ji galėtų prisidėti prie tarptautinės paprotinės teisės formavimosi, ypač jei būtų plačiai taikoma. Tai artima vadinamajam „emerging norm“ modeliui, kai teisės principai formuojasi ne dokumentuose, bet praktikoje. Galiausiai, Europos Komisija 2023 m. siūlė įtvirtinti naują teisinę kategoriją – „atsakomybė už sunkius tarptautinės teisės pažeidimus“, kuri leistų tam tikromis sąlygomis perimti turtą be būtinybės įrodyti asmeninius nusikaltimus. Taip pat buvo pasiūlyta įkurti ES sankcijų valdymo agentūrą, kuri administruotų įšaldytą turtą ir jo panaudojimą remiant Ukrainą (Europos Komisija, 2023). Paminėtose alternatyvose – nuo nacionalinių sprendimų iki tarptautinių mechanizmų – rodo, kad tarptautinė teisė, nors ir grindžiama stabilumo bei imuniteto principais, yra pakankamai lanksti ieškoti inovatyvių būdų užtikrinti atsakomybę už tarptautinius nusikaltimus. Šios priemonės dar nėra visuotinai įgyvendintos, tačiau jų analizė atskleidžia augantį valstybių pasiryžimą įveikti teisinį vakuumą, kurį sukuria Saugumo Tarybos paralyžius ir tradicinės teisės ribotumas.

4.3.5. Rusijos turto konfiskavimo ir panaudojimo scenarijai

Rusijos karinė agresija prieš Ukrainą sukėlė milžinišką žalą, kurios mastas, remiantis tarptautinių institucijų vertinimais, siekia šimtus milijardų dolerių. Ši žala apima ne tik fizinę infrastruktūrą, bet ir socialinius, ekonominius bei institucinės sistemos komponentus. Atsižvelgiant į tai, kyla klausimas, kaip galima veiksmingai ir teisėtai mobilizuoti įšaldytą Rusijos turtą tarptautinėje erdvėje, siekiant užtikrinti žalos atlyginimą ir remti Ukrainos atstatymą. Remiantis Europos Komisijos, Pasaulio banko ir Ukrainos vyriausybės 2023 m. duomenimis, karo sukelta žala viršija 411 mlrd. JAV dolerių, iš kurių apie 137 mlrd. sudaro tiesioginė infrastruktūros griūtis (Europos Komisija et al., 2023). Tokios apimties nuostolių padengimas vien donorinių įnašų pagrindu yra ribotas, todėl svarstomos teisinės galimybės panaudoti įšaldytą Rusijos valstybinį ir su valstybės institucijomis susijusį turtą. Skaičiuojama, kad tarptautinėse finansų institucijose ir nacionalinėse jurisdikcijose yra įšaldyta nuo 300 iki 350 mlrd. JAV dolerių vertės Rusijos centrinio banko rezervų ir kitų valstybei priklausančių aktyvų. Tai sukuria reikšmingą potencialų šaltinį kompensaciniams mechanizms, tačiau kartu kelia kompleksinius tarptautinės teisės, konstitucinių nuostatų ir finansinės sistemos stabilumo klausimus.

Atsižvelgiant į šią situaciją, šiuo metu išskirčiau kelis pagrindiniai galimo konfiskavimo ir panaudojimo modelius:

1) tiesioginis turto konfiskavimas pagal nacionalinius įstatymus.

Šis požiūris remiasi pavyzdžiais iš Kanados ir Jungtinių Valstijų. Šios šalys pradėjo teisinius procesus, kuriais įšaldytas turtas gali būti konfiskuojamas kaip atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus priemonė (Kanados Teisingumo ministerija, 2022). Privalumas – aiškus nacionalinis teisinis pagrindas. Tačiau šis modelis taip pat kelia riziką dėl galimų ginčų tarptautiniuose teismuose bei neigiamų precedentų, kurie galėtų paveikti kitų valstybių požiūrį į suverenų imunitetą.

2) tarptautinio kompensacinio fondo sukūrimas.

Šiuo atveju lėšos būtų perduodamos daugiašaliai fondui, pavyzdžiui, Pasaulio bankui arba naujai įkurtai institucijai, administruojančiai paramos Ukrainai teikimą pagal aiškius kriterijus. Šis modelis artimas JT Kompensacinės komisijos, veikusią Irako atveju, struktūrai. Privalumas – teisėtas kolektyvinio sprendimo pobūdis ir skaidrumas. Tačiau šiam mechanizmui reikia

plataus tarptautinio susitarimo, kuris šiuo metu dėl geopolitinių prieštaraimų yra sunkiai pasiekiamas.

3) investicinių pajamų naudojimas.

Europos Komisija siūlė alternatyvą, kai įšaldytas turtas nebūtų konfiskuojamas, bet jo investavimo grąža būtų nukreipiama Ukrainos atstatymui. Tai leistų išvengti nuosavybės teisės pažeidimų ir kartu suteiktų finansinę paramą. Šio modelio trūkumas – ribota lėšų apimtis, priklausanti nuo investicijų efektyvumo ir palūkanų normų.

Visi šie modeliai susiduria su reikšmingais iššūkiais. Teisiniu požiūriu, Rusija gali inicijuoti bylas TTT arba kreiptis į tarptautines investicinių ginčų institucijas, teigdama, kad jos suverenaus turto konfiskavimas pažeidžia tarptautinę teisę. Šis argumentas remiasi 2004 m. JT konvencija dėl valstybių imuniteto, kuri draudžia vykdomo veiksmus prieš suverenų turtą be aiškaus sutikimo. Taip pat kyla precedento formavimo pavojus – nerimaujama, kad panašus mechanizmas gali būti pritaikytas ir kitiems geopolitiniams konfliktams, todėl valstybės gali būti linkusios riboti savo finansinių aktyvų laikymą užsienyje. Be to, kai kurie analitikai perspėja apie galimą neigiamą finansų rinkų reakciją – jei Vakarų finansinės institucijos bus laikomos nesaugia vieta centrinių bankų rezervams, gali būti sumažintas pasaulinis pasitikėjimas doleriu ar euru kaip rezervinėmis valiutomis. Be to, egzistuoja politiniai nesutarimai, ypač tarp ES valstybių narių ir kai kurių neutralių ar „neprisijungusių“ valstybių, kurios skeptiškai vertina vienašališkus veiksmus. Vengrijos, Turkijos, Serbijos ar kai kurių Lotynų Amerikos valstybių pozicija rodo, kad be vieningo kolektyvinio sprendimo tokios priemonės gali likti fragmentuotos. Nepaisant šių iššūkių, vis didesnė dalis tarptautinės teisės ekspertų sutaria, kad veiksmingas, teisėtas ir kolektyvinis turto konfiskavimo mechanizmas galėtų tapti precedentu ateities konfliktų atvejais. Jis ne tik padėtų užtikrinti atsakomybę už agresiją, bet ir pasiūlytų naują modelį, kaip be karinės jėgos galima įgyvendinti teisingumą, kompensaciją nukentėjusiesiems ir rekonstrukcinę paramą po plataus masto tarptautinės teisės pažeidimų.

4.3.6. Rusijos Federacijos atliktų veiksmų išvados

Rusijos Federacijos pradėta plataus masto invazija į Ukrainą aiškiai kvalifikuojama kaip agresijos aktas, pažeidžiantis esminius tarptautinės teisės principus, įtvirtintus JT Chartijoje, Budapešto memorandume bei kitose tarptautinėse normose. Tarptautinės organizacijos, tokios kaip TTT ir TBT, patvirtino agresijos teisinį pobūdį bei pripažino būtinybę taikyti atsakomybės mechanizmus. Tarptautinės bendruomenės atsakas į agresiją buvo itin platus ir koordinuotas, apimantis precedento neturinčius ekonominių ir finansinių sankcijų paketus, įskaitant Rusijos valstybinio turto įšaldymą. Europos Sąjunga, JAV, Jungtinė Karalystė, Kanada ir kitos valstybės pritaikė priemones, kurios atskleidė didžiulį potencialą tolesniems teisės plėtros veiksams – tiek nacionaliniu, tiek kolektyviniu lygmeniu. Didžiausi iššūkiai kyla dėl suverenaus turto teisinės apsaugos, kuri tradiciškai neleidžia taikyti vykdymo priemonių kitos valstybės turtui. JT Chartijos VII skyriaus pritaikymo galimybės Rusijos atveju eliminuotos dėl veto teisės JTST, todėl reikia kurti alternatyvius mechanizmus, apeinančius formalius JT kanalus. Teisinės alternatyvos, tokios kaip specialaus tribunolo steigimas, kompensacinių fondų kūrimas ar nacionalinių įstatymų pakeitimai, leidžia formuoti naują atsakomybės už agresiją paradigmą, tačiau jų įgyvendinimui būtina tvirta tarptautinė politinė valia ir koordinuotas teisės aiškinimas. Konfiskuoto turto panaudojimo scenarijai rodo, kad praktiniai ir teisiniai instrumentai egzistuoja, tačiau jų taikymas kelia sisteminių rizikų – nuo finansų rinkų stabilumo iki precedento pavojų tarptautinėje teisėje. Rusijos agresijos atvejį galime laikyti katalizatoriumi platesnei diskusijai dėl valstybės atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus, kurioje derinama moralinė atsakomybė, žmogaus teisių apsauga ir tarptautinio saugumo stabilumo klausimai. Tai parodo, kad teisė nėra statiška – ji gali būti kuriama per krizę, jei tam egzistuoja valstybių sutarimas.

5. Valstybės atsakomybės įgyvendinimas nacionalinėje teisėje tarptautinių pažeidimų kontekste

5.1. Valstybės agresorės turto konfiskavimo galimybės tarptautinės teisės kontekste: nacionalinis vertinimas

Lietuva, kaip Europos Sąjungos narė ir tarptautinės teisės subjektas, yra įsipareigojusi laikytis pagrindinių tarptautinės teisės principų, įskaitant taikos, teisingumo ir atsakomybės už pažeidimus užtikrinimo principus. Tarp šių principų vis daugiau dėmesio skiriama agresorės valstybės turto įšaldymui ir galimam konfiskavimui kaip atsakomybės už karo nusikaltimus įgyvendinimo priemonei. Lietuvos kontekste šis klausimas įgauna ypatingą svarbą tiek dėl geopolitinės padėties, tiek dėl valstybės deklaruojamos paramos tarptautinės teisės viršenybei. Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, tarptautinės teisės normos yra neatsiejama nacionalinės teisinės sistemos dalis. Konstitucijos 135 straipsnyje įtvirtinta nuostata, jog Lietuvos valstybė laikosi visuotinai pripažintų tarptautinės teisės principų, suteikia konstitucinį pagrindą aktyviam teisėkūros veikimui tais atvejais, kai būtina reaguoti į esminius tarptautinės teisės pažeidimus – tokius kaip karinė agresija ar karo nusikaltimai. Nepaisant šios konstitucinės nuostatos, šiuo metu Lietuvos teisinėje sistemoje nėra aiškaus įstatyminio pagrindo konfiskuoti užsienio valstybės – net ir agresorės – suvereninį turtą. Civilinio proceso kodeksas (CPK) bei tarptautinės teisės normos, įskaitant 1972 m. Europos konvenciją dėl valstybės imuniteto bei 2004 m. JT konvenciją dėl valstybės ir jos turto imuniteto, kuria Lietuva vadovaujasi kaip paprotinės teisės šaltiniu, numato valstybės imunitetą nuo jurisdikcijos ir vykdymo veiksmų. Tai reiškia, kad be papildomo teisinio pagrindo, užsienio valstybės turtas Lietuvoje yra apsaugotas nuo konfiskacijos. Tačiau kita vertus, Lietuvos įstatymų leidėjas turi pakankamai teisinės galios inicijuoti teisėkūros pokyčius, ypač remiantis tarptautine praktika. Pavyzdžiui, Kanada 2022 m. pakeitė savo įstatymus, leidžiančius konfiskuoti užsienio valstybės įšaldytą turtą ir panaudoti jį žmogaus teisių pažeidimų aukų naudai.

Įvertinus tokią valstybių praktiką Lietuva galėtų priimti specialų įstatymą, kuriame būtų numatyta galimybė konfiskuoti užsienio valstybės ar jos kontroliuojamų subjektų turtą, jei šis turtas susijęs su agresijos aktu ar jus cogens normų pažeidimu. Taip pat atskirti suvereninį ir komercinį turtą, numatant galimybę konfiskuoti valstybės valdomą, bet komerciniais pagrindais veikiančių įmonių ar fondų turtą, jei jis nėra apsaugotas imuniteto. Taip pat galimas

nacionalinio kompensacinio fondo sukūrimas kurio pagalba būtų paskirstomos konfiskuotos lėšos. Be to, Lietuvos Respublikos Seimas jau parodė politinę valią, priimdamas rezoliuciją, kuria Rusijos Federacijos veiksmai Ukrainoje įvardijami kaip teroristiniai ir genocidiniai (Lietuvos Respublikos Seimas, 2022). Šis politinis aktas gali tapti pagrindu platesniems teisiniams veiksams, įskaitant įstatymų leidybos reformas. Galiausiai, svarbu pabrėžti, kad Lietuva, kaip ES valstybė narė, turi galimybę aktyviai dalyvauti Europos Sąjungos lygmens sprendimų kūrime, įskaitant naujos teisinės kategorijos – tarptautinės teisės pažeidimo metu atsiradusios atsakomybės – formavimą, kuri galėtų legitimuoti turto perėmimą be tradicinio teismo sprendimo.

Apibendrinant, nors Lietuvos teisinė sistema šiuo metu neturi išbaigto mechanizmo agresorės turto konfiskavimui, įstatymų leidėjas turi ne tik galimybes, bet ir moralinę pareigą plėtoti atitinkamą reguliavimą, kuris atitiktų tarptautinės teisės principus, prisidėtų prie tarptautinio solidarumo ir užtikrintų atsakomybę už tarptautinės teisės normų pažeidimus, tačiau tam reikia didelės politinės vienybės šalies viduje.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

- 1) Tarptautinė teisė leidžia valstybės atsakomybės taikymą už agresiją, tačiau turto konfiskavimas lieka išimtinė priemonė. Analizė parodė, kad nors pagal tarptautinės teisės normas valstybė gali būti laikoma atsakinga už neteisėtus veiksmus (agresiją), įgyvendinti šią atsakomybę per turto konfiskavimą galima tik esant aiškiam ir kolektyviai pripažintam teisiniam pagrindui. Tokia atsakomybės forma reikalauja griežtų teisinių garantijų, proporcingumo principo laikymosi bei procedūrinio skaidrumo.
- 2) Valstybės turto imunitetas tebėra vienas iš didžiausių kliuvinių įgyvendinant konfiskavimo mechanizmus. Suverenaus turto, ypač centrinio banko aktyvų, apsauga yra įtvirtinta tiek tarptautiniu papročiu, tiek įvairiuose teisės aktuose. Nepaisant to, agresijos atveju vis dažniau svarstoma, ar tokia apsauga gali būti ribojama, kai valstybė padaro sunkų tarptautinės teisės pažeidimą. Šis klausimas vis dar yra ginčytinas teisinėje doktrinoje.
- 3) Irako atvejis buvo vienintelis kolektyviai įgyvendintas pavyzdys, kai agresorės valstybės turtas buvo panaudotas kompensaciniams tikslams. JT Saugumo Tarybos rezoliucijomis įtvirtintas JT Kompensacinės komisijos mechanizmas sukūrė precedentinę situaciją, kai valstybės turtas tapo realiu žalos atlyginimo šaltiniu. Tačiau toks modelis buvo įmanomas tik dėl plataus tarptautinio konsensuso ir JTST sankcijų pagrindo, kurio trūksta šiuolaikiniuose kontekstuose.
- 4) Libijos atvejis išryškino institucinės koordinacijos stoką, dėl kurios įšaldytas turtas liko nepanaudotas. Nors tarptautinė bendruomenė 2011 m. greitai reagavo į krizę ir įšaldė Libijos valstybinį turtą, nebuvo sukurta struktūra, kuri šį turtą galėtų teisėtai perimti ar administruoti. Tai sukėlė teisinius ir politinius ginčus dėl LIA turto statuso, ypač Europoje.
- 5) Rusijos agresija prieš Ukrainą aktualizavo būtinybę sukurti naujus tarptautinio teisėtumo instrumentus, leidžiančius taikyti kolektyvinį atsakomybės principą. Kadangi JTST neveiksni dėl Rusijos veto teisės, valstybės ėmėsi vienašalių arba regioninių iniciatyvų, įšaldydamos šimtus milijardų dolerių Rusijos turto. Tačiau tolimesnis žingsnis – konfiskavimas – lieka teisiškai sudėtingas.
- 6) Skirtis tarp įšaldymo ir konfiskavimo yra esminė ir turi aiškių teisinių padarinių. Įšaldymas – tai laikina prevencinė priemonė, nekeičianti nuosavybės teisės.

Konfiskavimas – tai galutinis turto perėmimas, kurį galima įgyvendinti, tik remiantis aiškiu įstatymu ar kolektyviniu tarptautiniu sprendimu. Dėl šios skirties būtina ieškoti naujų teisinių formulių, kurios atitiktų tiek teisinį tikslumą, tiek politinius poreikius.

- 7) Dabartinė Europos Sąjungos pozicija remiasi investicinių pajamų modeliu, kuris leidžia apeiti teisinį konfiskavimo draudimą. Komisijos siūlymas naudoti pelną, gautą iš įšaldyto turto investavimo, kaip paramos šaltinį Ukrainai, yra kompromisinis sprendimas tarp teisėtumo ir praktinio efektyvumo. Vis dėlto šis modelis negali visiškai pakeisti pilno konfiskavimo.
- 8) Lietuvos nacionalinė teisinė sistema šiuo metu neturi aiškaus teisinio pagrindo valstybės turto konfiskavimui dėl tarptautinės agresijos. Darbe identifikuoti teisiniai vakuumai rodo, kad reikalingi įstatymų pakeitimai, kurie suteiktų galimybę prisidėti prie kolektyvinių tarptautinių pastangų. Taip pat būtina aiškiai reglamentuoti, kaip būtų administruojamas konfiskuotas turtas.
- 9) Tarptautinė teisė gali keistis per besiformuojančią paprotinę teisę, kai valstybės kolektyviai elgiasi tam tikru būdu, formuodamos naują normą. Esamos iniciatyvos gali tapti pagrindu normatyviniam virsmui, jei bus išlaikytas veiksmų nuoseklumas ir kolektyvinis sutarimas.

Valstybės agresorės turto konfiskavimas – tai ne tik teisinis klausimas, bet ir globalios atsakomybės mechanizmo dalis. Turtinių sankcijų taikymas turi būti ne selektyvus, o pagrįstas tarptautine teise ir kolektyviniu teisėtumu. Tai būtina sąlyga siekiant ilgalaikio tarptautinio saugumo, teisingumo ir teisinės valstybės principų įgyvendinimo pasauliniu mastu.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

i. Norminiai teisės aktai

- 1) Jungtinių tautų chartija (1945) Valstybės žinios, 2002-02-13, Nr. 15-557
- 2) Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014.
- 3) United Nations General Assembly (1950). Uniting for Peace, Resolution 377 A (V).
- 4) International Law Commission (2001). Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, UN Doc. A/56/10.
- 5) United Nations General Assembly (2022). Resolution A/RES/ES-11/5 on Remedy and Reparation for Aggression Against Ukraine.
- 6) United Nations, 1990. Security Council Resolution 660 (1990) on Iraq's invasion of Kuwait.
- 7) United Nations, 1990. Security Council Resolution 661 (1990) on sanctions against Iraq.
- 8) Resolution 667 (1990) adopted by the Security Council.
- 9) United Nations, 1991. Security Council Resolution 687 on Iraq-Kuwait.
- 10) Resolution 2621 (2022) adopted by the Security Council.
- 11) United Nations Security Council. (2011a). Resolution 1970 (2011), S/RES/1970.
- 12) United Nations Security Council (UNSC). (2011b). Resolution 1973 (2011), S/RES/1973.
- 13) Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005 A/Res/60/1
- 14) Lietuvos Respublikos seimo rezoliucija dėl Rusijos Federacijos vykdomo Ukrainiečių grobimo ir neteisėtos deportacijos Nr. XIV-1133
- 15) UNGA. (2022a). Resolution ES-11/1
- 16) UNGA. (2022b). Resolution ES-11/6.
- 17) US Congress. (2023). REPO Act: H.R. 5850 (118th Congress).
- 18) Canada Ministry of Justice. (2022). Amendments to the Special Economic Measures Act and the Justice for Victims of Corrupt Foreign Officials Act.
- 19) UK Parliament. (2023). Economic Crime and Corporate Transparency Act 2023.

- 20) European Parliament resolution of 19 January 2023 on the establishment of a tribunal on the crime of aggression against Ukraine (2022/3017(RSP))
 - 21) United Nations General Assembly (UNGA). (1974). Resolution 3314 (XXIX): Definition of Aggression.
 - 22) Lietuvos Respublikos Tarptautinių sankcijų įstatymas (2017)
 - 23) Lietuvos Respublikos turto civilinio konfiskavimo įstatymas (2020 m.).
- ii. Specialioji literatūra
- 1) Gray, Christine (2018). International Law and the Use of Force. 4th ed. Oxford: Oxford University Press.
 - 2) Ruys, Tom (2010). 'Armed Attack' and Article 51 of the UN Charter: Evolutions in Customary Law and Practice. Cambridge: Cambridge University Press. (nuo 53 iki 125 puslapio).
 - 3) Wood, Michael. (2006). The Interpretation of Security Council Resolutions', Max Planck Yearbook of United Nations Law, 10(1), (nuo 73 iki 95 puslapio).
 - 4) Henderson, Christian. (2018). 'The Use of Force and the Issue of Self-Defence', in Evans, M.D., International Law. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, (nuo 623 iki 649 puslapio).
 - 5) Lobel, Jules. and Ratner, Michael. (1999). Bypassing the Security Council: Ambiguous Authorizations to Use Force, Cease-Fires and the Iraqi Inspection Regime, American Journal of International Law, 93(1), (nuo 124 iki 154 puslapio).
 - 6) Fox, Hazel. & Webb, Philippa. (2013). The Law of State Immunity. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press.
 - 7) Shaw, Malcolm. N. (2021). International Law. 9th ed. Cambridge University Press. (nuo 601 iki 739 puslapio)
 - 8) de Greiff, Pablo. (2006). The Handbook of Reparations. Oxford University Press. (nuo 321 iki 389 puslapio)
- iii. Teismų praktika
- 1) Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Judgment [06/27/1986] [ICJ] 1986 I.C.J. 14 [19973]
 - 2) Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia) , Judgment [09/25/1997] [ICJ] 092-19970925-JUD-01-00-EN

- 3) Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment [12/19/2005] [ICJ] 116-20051219-JUD-01-00-EN
- 4) Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment [02/26/2007] [ICJ]
- 5) Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation) [ICJ] (03/16/2022)182-20220316-ORD-01-00-EN
- 6) Konstitucinis Teismas (2006). Nutarimas dėl tarptautinių sutarčių viršenybės, 2006-10-24.

iv. kiti šaltiniai

- 1) United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property (2004). [Interaktyvus] chrome-
https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004.pdf
- 2) Wilmschurst, Elizabeth. (2012). Principles of International Law on the Use of Force by States in Self-Defence. Chatham House. [Interaktyvus]
<https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2005-10-01-use-force-states-self-defence-wilmschurst.pdf>
- 3) United Nations Compensation Commission pays out final compensation award [Interaktyvus]
<https://www.ungeneva.org/en/news-media/press-release/2022/01/united-nations-compensation-commission-pays-out-final-compensation>
- 4) VRT NWS. (2019). Libyan assets in Belgium: where did the money go?
<https://www.vrt.be/vrtnws/en/2019/02/14/libyan-assets-in-belgium-where-did-the-money-go/>
- 5) United Nations Compensation Commission (UNCC), 2022. UNCC pays out final compensation to Kuwait. [Interaktyvus]
<https://www.ungeneva.org/en/news-media/press-release/2022/01/united-nations-compensation-commission-pays-out-final-compensation>
- 6) Pattison, James. (2011). The ethics of humanitarian intervention in Libya. Ethics & International Affairs, 25(3). [Interaktyvus]

<https://doi.org/10.1017/S0892679411000256>

- 7) Thakur, Ramesh. The Responsibility to Protect at 15 [Interaktyvus]
<https://www.jstor.org/stable/24757892?seq=1>
- 8) Ciralsky, Adam. Raiders of the Looted Assets: Inside the High-Stakes Race to Recover Qaddafi's Ill-Gotten Billions [Interaktyvus]
<https://www.vanityfair.com/news/2022/06/the-race-to-recover-qaddafis-ill-gotten-billions>
- 9) Dudley, D. (2020). Libyan Investment Authority Says UN Sanctions Have Cost It \$4.1 Billion To Date. Forbes [Interaktyvus]
<https://www.forbes.com/sites/dominicdudley/2020/12/17/libyan-investment-authority-says-un-sanctions-have-cost-it-41-billion-to-date/>
- 10) Megerisi, T. (2019). Libya's global civil war. [Interaktyvus]
https://ecfr.eu/publication/libyas_global_civil_war1/
- 11) Bassiouni, M.C. (2002). The Iraqi Sanctions: Humanitarian Implications and Options for the Future. Transnational Publishers. [Interaktyvus]
<https://archive.globalpolicy.org/security/sanction/iraq1/2002/paper.htm>
- 12) Richard Garfield. (1999) The Impact of Economic Sanctions on Health and Well-being. [Interaktyvus]
<https://odihpn.org/wp-content/uploads/1999/11/networkpaper031.pdf>
- 13) UNCC (2022). Final Compensation Report. [Interaktyvus]
<https://uncc.ch/sites/default/files/attachments/Press%20release%20-%2016th%20Special%20Session.pdf>
- 14) Council of Europe. (2022). Resolution on the Russian aggression against Ukraine. Strasbourg: CoE Press. [Interaktyvus]
<https://pace.coe.int/en/files/33682/html>
- 15) European Council. (2023). Sanctions against Russia explained. [Interaktyvus]
<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia-explained/>
- 16) International Criminal Court (ICC). (2023). Putin's Arrest Warrant, Immunity and the International Criminal Court [Interaktyvus]
<https://rsilpak.org/2023/putins-arrest-warrant-immunity-and-the-international-criminal-court/>

- 17) European Council. (2023). Impact of sanctions against Russia. [Interaktyvus]
<https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/impact-sanctions-russian-economy/>
- 18) Daniel F. Runde and Ilya Timtchenko. (2024) The G7 Should Act with Urgency to Support an International Claims Mechanism to Seize and Transfer Frozen Russian Sovereign Assets to Ukraine [Interaktyvus]
<https://www.csis.org/analysis/g7-should-act-urgency-support-international-claims-mechanism-seize-and-transfer-frozen>
- 19) Dr. Maria Nizzero (2022) From Freeze to Seize: Dealing with Oligarchs' Assets in the UK. [Interaktyvus]
<https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/freeze-seize-dealing-oligarchs-assets-uk>
- 20) WRMC (2022) Frozen Russian Assets and the Reconstruction of Ukraine [Interaktyvus]
<https://wrmcouncil.org/wp-content/uploads/2022/07/Frozen-Russian-Assets-Ukraine-Legal-Options-Report-WRMC-July2022.pdf>
- 21) United Nations International Law Commission (UNILC). (1999). Draft Articles on Jurisdictional Immunities of States and Their Property. [Interaktyvus]
https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/4_1_1991.pdf

Valstybės agresorės turto konfiskavimas kaip atsakomoji priemonė tarptautinėje teisėje

Nikas Šiška

Šiame magistro darbe analizuojama valstybės agresorės turto konfiskavimo galimybė kaip viena iš tarptautinės atsakomybės įgyvendinimo formų. Tyrimo tikslas – ištirti, kokiais atvejais ir kokiomis tarptautinės teisės priemonėmis gali būti įgyvendintas teisėtas valstybės turto konfiskavimas reaguojant į tarptautinės teisės pažeidimus, ypač agresijos veiksmus. Siekiant įgyvendinti šį tikslą, darbe keliami uždaviniai apima teisinės atsakomybės sampratos analizę, suverenaus turto imuniteto principo ribų įvertinimą, istorinės praktikos (Irako, Libijos, Rusijos) tyrimą bei galimų teisinių alternatyvų ir instrumentų apžvalgą. Darbe aptariami svarbiausi tarptautinės teisės principai, įskaitant jėgos nenaudojimo, valstybės atsakomybės, tarptautinės taikos ir saugumo palaikymo doktrinas. Atlikta trijų valstybių atvejų analizė atskleidė esminius skirtumus tarp įšaldymo ir konfiskavimo, pabrėžiant, kad tik Irako atveju buvo sukurta koordinuota, teisėta turto konfiskavimo sistema. Libijos atvejis parodė teisinio vakuumo ir politinių ginčų riziką, o Rusijos atvejis išryškino sisteminį Saugumo Tarybos neveiknumą dėl veto teisės. Atsižvelgiant į tai, analizuojami alternatyvūs modeliai – tarptautinio kompensacinio fondo steigimas, nacionalinės teisėkūros iniciatyvos ir kiti būdai. Darbas taip pat vertina Lietuvos teisės sistemos gebėjimą įgyvendinti tokias priemones nacionaliniu lygmeniu. Tyrimas parodė, kad būtinas nuoseklus tarptautinės teisės interpretavimas ir kolektyvinės atsakomybės principų plėtojimas, kad būtų įtvirtinta veiksminga, proporcinga ir teisiškai pagrįsta turto konfiskavimo sistema.

SUMMARY

Confiscation of Property of the Aggressor State as a Counter-Measure under International Law

Nikas Šiška

This master's thesis explores the legal possibility of confiscating the assets of an aggressor state as a form of implementing international responsibility. The aim of the research is to examine the conditions and legal instruments under which such confiscation may be carried out lawfully in response to violations of international law, particularly acts of aggression. To achieve this, the thesis analyzes the concept of state responsibility, the limits of sovereign immunity, case studies involving Iraq, Libya, and Russia, and current international legal frameworks. The study discusses fundamental principles of international law, including the prohibition of the use of force, the doctrine of state responsibility, and the maintenance of international peace and security. Case analysis reveals significant differences between asset freezing and confiscation. The Iraqi case demonstrated the only existing example of coordinated, law-based confiscation through the UN Compensation Commission. The Libyan example highlighted legal uncertainty and political fragmentation, while the Russian case revealed the paralysis of the UN Security Council due to the veto power, leading to a growing interest in alternative legal and institutional solutions. Thesis also evaluates Lithuania's legal system and its compatibility with implementing such measures at the national level. It concludes that a coherent legal interpretation and development of collective responsibility mechanisms are essential to establishing a legally sound, proportionate, and enforceable model of asset confiscation in response to serious violations of international law.